

Інститут українців
Міжнародна громадська організація

Серія:

**ДНІПРОПЕТРОВСЬК –
ВИМІРИ
ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ
1492 – 2008**

Частина друга

КОРІННЯ МІСТА

Дніпропетровськ
2009

*Проект реалізується за підтримки
Благодійного фонду О. Лазька*

Важко бути першими, надто тоді, коли доводиться долати стереотипи, затятість у небажанні сприйняття нового, хоча й очевидного, усталену традицію повторення одного й того ж сюжету, хіба що його варіаціями. Хто відважується бути першим, мусить багато знати, багато сил витратити на пошуки незаперечних аргументів здійснити їхній критичний аналіз, на підставі різних за видами історичних джерел реконструювати досліджуваний період історії життя людини, діяльності якоїсь суспільної структури, країни, регіону тощо.

*Ганна Швидько,
доктор історичних наук, професор,
академік Української Академії історичних наук,
заслужений діяч наук і техніки України*

Патріотизм – як часто Ви чули це слово. Воно, на жаль, втрачає свій реальний зміст, тому що дуже багато людей спекулюють ним у наш час. Але все ж кожній людині вкрай необхідно відчуття любові до своєї землі, відчуття патріотизму. Воно дуже тісно пов'язано з почуттям своєї гідності, гордості за свою сім'ю, за свій рід, за своє місто, за свою Батьківщину. Ми не можемо бути перекотиполем, жити без історії. Історія нашого міста багата і подіями, і людьми, які ці події створюють. Нам є що згадати і чим дорожити на нашій, на своїй землі.

*О.Лазько,
Фундатор Міжнародної громадської організації
«Інститут Україніки»*

Надія ЧЕНЦОВА

ДО ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ КОЗАЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В МЕЖАХ ЗАПОРОЗЬКИХ ВОЛЬНОСТЕЙ

Відомості про початковий етап формування населених пунктів на теренах Запорозьких Вольностей досить лаконічні. Дослідження історичного минулого цих поселень є цікавим з точки зору двох вимірів: загальноісторичного і регіонально-історичного.

Протягом великого періоду від XII по XVII століття Наддніпрянина входила до територіального ядра формування Русі-України, етнічного осередку складання української народності. Тому є підстави, як вважають сучасні дослідники, розглядати Вольності Війська Запорозького, або Запорозький Низ, як „історичну землю”, окрему територію зі своєрідними рисами розвитку, узагальнення яких дасть можливість створити своєрідну модель функціонування Запорозької Січі не тільки як військово-політичного, але і як соціального організму.

Відтворення історії окремих поселень чи населених пунктів є необхідною базою для об'єктивних узагальнень стосовно багатьох історичних процесів, особливо ж освоєння і заселення українських етнічних територій. З'ясовуючи, як у певних фізико-географічних умовах та пов'язаних з ними комунікаційно-господарських обставинах відбувався процес формування соціально-територіальних спільнот, надалі маємо можливість виявити їх специфічну роль у захисті і освоєнні окремого регіону, вплив на сусідні спільноти, загальні процеси, власне,

виявити сукупність ознак, притаманних саме досліджуваному регіону. З іншого боку, без глибокого уявлення про природу, населення і продуктивні сили, господарське освоєння, неможливе свідоме ставлення до історії свого краю та історичної ролі України.

Системне вивчення історії окремих населених пунктів України пов'язують з ім'ям О. Лазаревського, який вперше спробував дослідити історію не тільки виникнення самого поселення, а й формування соціального осередку, здійснивши аналіз соціального стану населення, традицій і ментальності. Питання регіональної історії були об'єктом наукових праць Л. Похилевича, В. Антоновича, О. Левицького, Д. Багалія, Д. Яворницького, Я. Новицького М. Ткаченка, І. Крип'якевича та багатьох інших істориків.

Напрямок в історіографії, який передбачав вивчення історії України за регіональним принципом, почав складатися в період „національного відродження” кінця ХІХ століття. Проте, не використовуючи єдиний понятійний апарат, кожен із дослідників вивчав певний простір „край”, „землю”, „район”, „регіон”, „поселення”. Найважливішою була спроба охарактеризувати цей простір, віднайшовши особливі ознаки і відмінності від інших, значення і неперервність розвитку, певну сталість явища. Поняття „історичне районознавство” введене в науку М. Грушевським, та сучасні автори продовжують уніфікувати понятійний апарат, і виділяють районознавство як один із важливих напрямків історичного дослідження [2;432].

Поселення, можливо окрема територія, місцевість, ареал або територіальна одиниця як цілісність це система, що включає в себе природні і господарські об'єкти, людину з її соціальними функціями, час і простір, власне, зміни матеріальних пам'яток і територію, на якій вони знаходяться.

Через загалом небагату джерельну базу відносно історії України ХVІІІ ст., відомості про окремі поселення, які виникли і сформувалися протягом ХVІІІ ст. на теренах колишніх Запорозьких Вольностей, тобто в межах сучасної Дніпропетровщини, досить скупі і лаконічні. На-

віть, якщо це стосується північних лівобережних територій, межиріччя Орілі і Самари, які вважалися досить залюдненими і освоєними. Дослідження їх історичного минулого є цікавим з точки зору обох вимірів: і регіонально-історичного, і загальноісторичного. До цього часу не названі відправні дати у їх літочисленні, але це важливо для формування історичної пам'яті, з іншого погляду їх існування є своєрідною моделлю складання спільноти, соціальних прошарків населення, його заняття. „Смисл достовірного конкретного дослідження полягає у логічному поєднанні загального та місцевого матеріалу”,- запевняє академік П.Т. Тронько.

Традиційно поселення в Запорозьких Вольностях називали слободами, підкреслюючи вільний характер цього поселення. Головна перевага його мешканців полягала у можливості „займанщини” вільного, неоподаткованого освоєння землі. За традицією, в Правобережній Україні слободами називали поселення, мешканці яких на певний час звільнялися від повинностей. Своєрідним українським феноменом, який тривалий час справляв значний вплив на суспільну свідомість, було масове утворення на основі права першого освоєння вільних, так званих, військових сіл і містечок, хоч їх вільний статус був досить умовним, бо виникали вони на теренах Запорозької Січі або тимчасово звільнених від попередніх власників землях, в результаті повторного привласнення. Документи останньої Запорозької Січі підтверджують особливий статус поселень в межах Вольностей: засновані козаками поселення частіше називаються слободами, а поселення селян, вихідців із Гетьманської і Правобережної України, селами.

Особливостям даного регіону загалом приділялося набагато менше уваги, аніж виявленню закономірностей його розвитку. Про особливу політичну роль запорозького степу, який породив козаччину, прийнято писати, бо тут розквітла козацька вольниця. Набагато менше сказано про особливі умови визрівання соціально-економічних чинників. Деякі загальноукраїнські процеси, вочевидь, мали знайти продовження, але дещо видозмінитися. Доволі поширеним в історіографії стереотипом є подання факту існування Гетьманщини як безперечно-

го явища пов'язаного із козацьким державотворчим імпульсом, а Запорозької Січі як арени суцільних баталій. Лише дехто з дослідників української історії перехідного часу і нової доби вказував на те, що соціально-економічні процеси, притаманні Старій Україні (Наддніпрянщині), прискореними темпами відбувалися в нових умовах Степового Подніпров'я, що об'єктивно було викликане масовою народною колонізацією і політичним тиском уряду, етнічним компонентом, військовими конфліктами, загальною політичною та економічною ситуацією (в т. ч. геополітичною) довкола Запорозжя, визначальними процесами реструктуризації суспільного життя.

Актуальним залишається висловлений російським дослідником В.М. Кабузаном погляд на загалом прискорений характер колонізаційних процесів на території Запорозьких Вольностей та їх етапність, пов'язану із обставинами як внутрішнього, так і зовнішньополітичного порядку. Стосовно виникнення поселень, на його думку, в 40-50-х рр. XVIII ст. на козацьких землях з'явилося більше нових поселень, ніж в 60-і рр., а напочатку 70-х років чисельно зростаюче населення поселялося в уже існуючих слободах і містечках [4; 119]. Заснування слободи Половиці він відносив до 1750 року, беззаперечно стверджуючи, що саме на її місці розвинувся Катеринослав II. [4; 60,83]. На значному статистично-демографічному матеріалі цей автор обґрунтував тезу про домінуюче значення народної колонізації в господарському розвитку південного регіону за переважаючої ініціативи вільного населення Середньої Наддніпрянщини.

Академік М. Слабченко висловив думку про те, що більшість поселень Коцацької паланки виникла після відновлення Запорозької Січі у 1734 році. Це пов'язувалося із такими обставинами як значне „перенаселення Січі“, зусиллями адміністрації щодо часткового розселення козацьких куренів за межами укріплення, також клопотанням про перенесення самої Січі. Поселення, які „відбруньковувалися“ від Січі чи „уфортифікованих“ містечок – „фобургів“, ще деякий час зберігали відбиток попередньої військової організації. Проте вже сам факт їх появи зафіксував нову тенденцію у стосунках Січі і навколишньої людності.

Інтервал між 1709 та 1734 роками М. Слабченко виділяв як етап, що передував формуванню нової якості козацької громади, під чим він розумів, очевидно, певну модифікацію економічних і суспільних стосунків. М. Слабченко ще в середині 20 - х рр. ХХ ст. писав, що Січ з середини XVIII століття перейшла на нові економічно-правові засади, „новий спосіб” існування, коли порядок існування козацької спільноти диктувала вже не Січ, а паланка як територіальний округ, певна залюднена місцевість. Переважно в паланкових поселеннях людність знаходила притулок, визначала спосіб існування, заводила осілість, визнаючи ще певний час військовий характер внутрішньої організації. Паланка ж як укріплене містечко і центр округу стає схожою не на Січ, а скоріше на торгівельну частину козацької столиці з різномовним і різноплемінним населенням, яке займається торгівлею і ремеслом. Поставши поза політикою і вказівками січового уряду, паланки опинилися в умовах адміністративного підпорядкування розпорядженням Січової адміністрації, проте це було вже цивільне, а не військове поселення. І. Крип'якевич вважав, що Січі були потрібні міста для реалізації людністю результатів своєї діяльності, розвитку ремісничого виробництва та тому, що управління життям цілого регіону значно полегшувалося через наявність таких осілих осередків.

Про час виникнення Половиці маємо власну гіпотезу М. Слабченка. Як історик і архівіст, який працював у галузі дослідження суспільно-економічних процесів не тільки Запорозжя, але і Гетьманщини та намагався дослідити їх схожість, він вважав, що козацькі поселення початку XVIII ст. постали від давніших осідків і відбувалося це в силу різних обставин. Трагічні для запорожців події 1709 р., пов'язані з наслідками шведської кампанії, руйнація Старого Кодака і Чортомлицької Січі, переслідування запорожців, змусили частину населення шукати захисту в різних місцях. Саме в цей час, як пише М. Слабченко, від Старого Кодака „відбрунькувався Новий Кодак”, а „від Новоселиці відбрунькувалася Половиця” [5; 414].

Протягом середини XVIII століття в Кодацькій паланці, центром якої був Новий Кодак, в документах зазначаються як окремі поселення

Новий Кодак, Старий Кодак, Чаплинська Кам'янка, Таромське, Карнаухівка, Тритузне, Кам'янське, Романкове. У лютому 1773 року посполите населення складало в паланці загалом 673 особи чоловічої статі, серед них 378 тяглих і 295 піших підданих [6; арк.220], з яких збирався грошовий „оклад” у розмірі 210 карбованців 20 копійок срібною монетою [6; арк.66]. Козаки „діючі” тобто служили, як і жіноче населення, до цього переліку не внесені. В.О. Голобуцький, порівнюючи дані січового архіву, в матеріалах якого від 1757 року вже регулярно подаються відомості про склад і чисельність людності в паланках Запорозької Січі, писав, що слобідське поселення в той час налічувало від 100 до 150 дворів, найбільші ж містечка, як Новий Кодак, мали до 300 дворів [3; 206]. Одна сотня дворів могла налічувати до 600 – 700 чоловік населення. Маємо також інформацію про хутори та поселення, які були прилеглими до слобод, надаючи останнім „кущового” вигляду, проте облік населення в них окремо не проводився, переважно констатувався факт існування чи належності.

За Новим Кодаком була закріплена територія Половиці, хуторів Медівця (Медівки) та Горяного, які фігурують у цих фінансових документах саме в такій постійній конфігурації, з посполитим населенням у 270 осіб за даними 1764 року [6; 135]. За Старим Кодаком рахувалася територія Чаплів, Чаплинської Кам'янки, Кимликівки, Набоківки, очевидно, розташовані на просторі, прилеглому до цих давніх поселень. На правобережжі як окреме поселення називається Чаплинська Кам'янка, разом із Старим Кодаком. Чаплями, Кимликівкою та Набоківкою, чисельність посполитих мешканців тут сумарно складала 133 особи [6; арк.66]. За логікою подання інформації у „Описях...”, „Ведомостях” і „Расписаниях” фінансово-звітних документах Запорозької Січі, Чаплинська Кам'янка мала б знаходитися на місці розташування сучасної Лоцманської Кам'янки, можливо, їх слід ототожнювати із Нижньою Кам'янкою. У напрямку Половиці, як зазначено в одному з січових документів, „простирается и зовется Сухою” балка, в якій знаходилася згадувана і в інших документах „курупятникова пасека”, поряд відведена в користу-

вання „смотрение” земельна ділянка новокодацьких мешканців Василя Сьомака та Малого [7; арк.33]. Спробуємо висловити припущення, що саме ця пасіка дала назву хутору Медівцю. Оскільки переписи оподаткованого населення Вольностей здійснювалися регулярно з 1764 по 1774 рік, маємо попередні дані, що чисельність зафіксованого населення за документами залишалася сталою. В Новому Кодаку, Половиці, Медівці та хуторі Горяного мешкало 157 тяглих та 113 піших, загалом 270 поселян [6; арк.42; 69;]. Однак, ці статистичні дані треба піддати сумніву і відносити їх, скоріше за все, тільки до 1764 року, коли до Січового скарбу із Нового Кодаку і прилеглої до нього території було зібрано 85 карбованців 40 копійок податку [6; арк.120]. Слід прийняти до уваги можливість заниження статистичних даних для скорочення суми податку, про що знала і січова адміністрація, збільшивши в 1771 році „войскової оклад денежной” до 142 крб. 4 коп. „з денежкой” [6; арк.79]. Локалізувати названі поселення на сучасній мапі досить важко через відсутність збережених пам’яток матеріальної культури. Проте слід відмітити загальну тенденцію розташування найбільш залюднених південних поселень на правобережжі Дніпра, викликану як природно-географічними умовами (певна захищеність території, наявність порогів, балок, лісу), так і тісними контактами з Правобережною Україною, через яку шлях лежав далі у глиб Європи.

Велике значення виникнення постійних осередків осідлості населення на Подніпров’ї відзначали більшість авторів, які писали про запорозьке козацтво у XVIII столітті. В таких поселеннях складалися своєрідні соціальні осередки, розвивалася самобутня національна культура, традиції, засади ментальності. Не заперечуючи впливу загальноісторичних подій на розвиток окремих територій, поглиблений аналіз явищ місцевого характеру може дещо змінити і доповнити загальні уявлення. В Антонович заклав основні підходи до вивчення процесів становлення українських міст стосовно Правобережної України [1; 311]. Вчений наголошував на наявності у поселення міського типу окремого юридичного статусу у державі, що виявлялося у специфіці

наявних прав, перш за все у галузі законодавства (судочинства), сфері виробництва (вибір занять), особистої свободи. Одна з найважливіших функцій середньовічного міста – оборонна, захисна. На відміну від класичних європейських фортець, укріплення містечок і слобод Степової України мали набагато примітивніший вигляд, дуже часто поселення оперізувалися лише земляним валом, не мали чіткого внутрішнього планування. Це пояснюється як відсутністю будівельного матеріалу, так і особливостями військової тактики сусідів-кочівників. Козацькі поселення безумовно відігравали роль ремісничих і торговельних осередків, доволі яскраве підтвердження чому дають архівні джерела про ярмарки і крамні площі, їх користувачів у слободах. Проте, мешканці цих поселень не набули чіткого статусу міщан як окремої категорії населення. Спільна господарська діяльність їх та залежність від її результатів, схожі побутові умови поєднували всіх мешканців міста і козаків, і поспільство, не дивлячись на існування окремих суспільних громад.

Сучасна доволі гостра полеміка навколо проблеми процесу виникнення міст, або вужче їх датування, на наш погляд вимагає першочергово звернення до завдання розширення джерельної бази. Підтвердження козацького минулого нашого міста надає нині археологічна наука, в надбаннях якої представлені абсолютно нові і унікальні матеріали, які дають можливість виявити місця і параметри укріплень козацької доби, схеми житлових приміщень, ремісничо-побутовий і військовий арсенал їх мешканців, поховальний інвентар та ін. Вперше за багато років після подвижницької праці академіка Д. Яворницького, експедиція дніпропетровських археологів під керівництвом відомого науковця і краєзнавця І.Ф. Ковальової здійснила спробу локалізувати місця козацьких зимівників в межах міста, де ведеться інтенсивна забудова. Дані археології свідчать про те, що на межі XVII – XVIII століть в нагірній старій частині міста розвивалося життя і наявний культурний шар це підтверджує. Досить доступними для дослідників є архівні матеріали фонду Коша останньої Запорозької Січі документи січової канцелярії, які у мікрофільмованому вигляді зберігаються в Державному

архіві Дніпропетровської області. Копії з оригінальних документів, за збереження яких борються київські науковці, були виконані років 20 тому Центральним державним історичним архівом України для того, щоб полегшити доступ користувачам обласного центру до унікального і єдиного за обсягом зібрання запорозьких документів. Власне, вони і є найцікавішими першоджерелами для вивчення нашої регіональної історії.

Бібліографія

1. Антонович В. Українські міста // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII вв. Руська історична бібліотека Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка. Т. XXII. – Львів, 1904. – С.311-383.
2. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К.: Інститут історії НАН України, 2003.
3. Голобуцький В. О. Запорозька Січ в останні часи свого існування (1734 – 1775) – К.: Наукова думка, 1957.
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719-1858гг.) – М.: Наука, 1976.
5. Слабченко М.Є. Паланкова організація Запорозьких Вольностей // Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (др. пол. XVIII – пер.пол. XIX ст.) – Запоріжжя, 1999.
6. ЦДІА України (м. Київ) . – Фонд 229. – Опис 1. – Спр. 279.
7. ЦДІА України (м. Київ). – Фонд 229. – Опис 1. – Спр. 136.

Валентин СТАРОСТІН

ТРАНСФОРМАЦІЯ

(продовження)

Катеринославське намісництво (1784-1796)

Період Катеринославського намісництва є найбурхливішим та найнестабільнішим в історії в історії російської колонізації Південної України. Численні зміни адміністративно-територіального поділу намісництва, неодноразове перенесення та зміни рангів міст, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками... Це все створює дуже строкату картину доби, в якій проекти та задуми дуже важко відрізнити від реальних подій, а реальні події досить часто не мають під собою жодної логічної, або хоча б документально обґрунтованої основи.

30 березня 1783 року було видано указ про об'єднання Азовської та Новоросійської губерній і створення нової адміністративно-територіальної одиниці — Катеринославського намісництва. Визначається його розподіл на 12 повітів і пропонується «за користю місцевою» призначити місто — центр намісництва¹. 22 січня наступного 1784 року видаються два укази. У першому з них, адресованому Потьомкіну, Катерина II, затверджуючи розподіл Катеринославської губернії на 15 повітів, наказувала визначити час, протягом того ж року, до відкриття цього намісництва і обрати місце цього відкриття та перебування правління, палат та інших судів, аж поки не буде споруджено губерн-

ське місто на правому боці ріки Дніпра біля Кайдак¹. Другим указом призначалось ім'я планованому губернському місту, центру намісництва — Катеринослав. Разом із тим Катеринослав на річці Кільчень перейменовувався у Новомосковськ і перетворювався з губернського міста на повітове. Також повторно закріплювалося місце спорудження нового Катеринослава — для більшої зручності на правому боці ріки Дніпра, біля Кайдака².

Згідно з першим указом князь Г. Потьомкін визначає для відкриття намісництва м. Кременчук, яке було губернським центром Новоросійської губернії. Указом Сенату від 4 липня 1784 року проголошується відкриття Катеринославського намісництва у м. Кременчук, який тимчасово стає губернським містом з намісницьким правлінням, палатами, присутственими місцями та резиденцією правителя намісництва генерал-майора І. М. Синельникова³. До Кременчука переводяться з Новомосковська (Катеринослава) і губернські установи Азовської губернії, які вливаються до складу установ намісництва⁴.

Дуже поширеною є думка про те, що з перенесенням м. Катеринослав на правий берег Дніпра до Кайдаків було переведено і повітові установи. Так, ще Макаревський (Феодосій), а за ним і М. Владимиров твердить, що з першого Катеринослава населення та усі владні структури вийшли. Оскільки нове місто ледь починало будуватись, то всю адміністрацію військову та цивільну в очікуванні побудови міста та для нагляду над роботами тимчасово розміщено було у Нових Кайдаках. Певний сенс у цьому є. До Кайдаків як осердя майбутнього Катеринослава було перенесено повітові установи Нікопольського (колишнього Слов'янського) повіту, бо за адміністративно-територіальним поділом нового намісництва Катеринославський повіт було створено шляхом об'єднання Саксаганського (Новокодацького) та Нікопольського повітів.

---

1 Там само. — С. 29.

2 Там само.

3 Там само.

4 Історія міста Дніпропетровська. — С. 88.

Генеральна мапа Росії поч. XIX ст.

(Фрагмент. З книги В. В. Бінкевича В. Ф. Камеко

«Городок старинный запорожский. Самарь с перевозом», 2000, с. 147)

Повітові установи Новомосковського повіту теж переносились, але пізніше і не до Нового Кодака. Первісно вони лишилися на місці. Так, збереглося розпорядження консисторії від 23 листопада 1784 року про зміни статусів міст та підпорядкування населених пунктів у зв'язку із створенням намісництва, в якому зазначається, що духовним правлінням слід «теперішньому слов'янському розташованому в Кайдаках, бути та найменуватися катеринославським; ...теперішньому катеринославському найменуватися новомосковським...»¹. Вже того ж 1784 року Слов'янський протопоп Федір Фомич починає підписуватись як протопоп Катеринославський і підписується так аж до своєї смерті у 1790 році, що не викликає ніяких заперечень з боку

влади¹. А Новомосковське духовне правління у 1785 році фіксується у колишньому Катеринославі Кільченському². Аналогічне розпорядження було віддано і стосовно цивільних повітових установ, але, можливо, трохи пізніше. За Макаревським (Феодосієм), від 1787 по 1791 рік Новий Кайдак у багатьох місцевих паперах, навіть офіційних, мав назву Катеринослава³.

Після перенесення губерньського центру повітове місто Новомосковськ вступає у смугу швидкого занепаду. Обставини цього занепаду не досить чітко визначилися хронологічно, а їх внутрішня логіка на сьогодні малозрозуміла. Перші проекти перенесення міста Новомосковська до Богородицького ретраншементу датуються 1783—1784 рр.⁴. Ці проекти розроблялися на основі більш ранніх розпоряджень про перенесення міста, які були видані після висновків Шенфогеля. Але остаточне розпорядження щодо перенесення міста видане лише 23 вересня 1786 року. Князь Г. Потьомкін рекомендував І. Синельникову через непридатність міста Новомосковська перемістити його на підвищене місце до Богородицького ретраншементу. При цьому купці, що мешкали в ньому, могли селитись там чи в новому Катеринославі. Для цього повітові судові установи мали влаштуватися в Новомосковську на цьому, новообраному місці. А розташовані в Новомосковську казенні будови, надавши частину для судових місць повітового міста в Богородицькому ретраншементі, планували перевести до Катеринослава, а непотрібні — продати з відкритого торгу⁵.

Таке зволікання у справі перенесення міста, як і наполягання князя Потьомкіна на своїй попередній думці щодо місця його розташування, пов'язане з тим, що в 1783—1786 роках було два варіанти розташування центру Новомосковського повіту — Богородицький ретраншемент

1 Беднов В. К истории... — С. 232.

2 Яворницький Д. До історії Степової України. — С. 151.

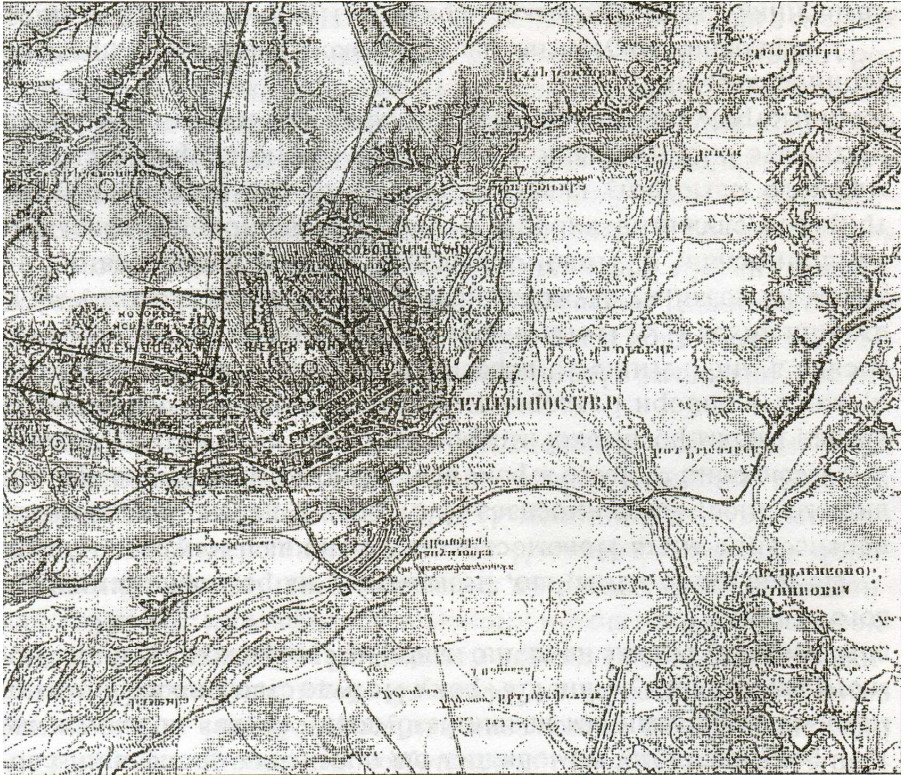
3 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 139.

4 Тимофеев В. Города Северного Причерноморья... — С. 85.

5 Яворницький Д. Історія міста Катеринослава. — Дніпропетровськ: Січ, 1996. — С. 22.

та Олександрівська фортеця¹. Надалі в «Атласах» намісництва як місто Новомосковськ визначається саме Новобогородицький ретраншемент. Але вже з плану міста 1790 року, на якому відмовились від проектних пропозицій і обмежилися фіксуванням наявної забудови, можна побачити, що місто залишилось у стані 1784 року. Не було створено жодного нового кварталу і схоже на те, що навіть не споруджено жодного нового будинку².

Катеринослав та його околиці в середині XIX століття

1 Тимофієнко В. Розпланувальні системи південних міст за архівними альбомами кінця XVIII ст. // Архітектурна спадщина України. Т. 3., Ч. 1. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури / За ред. В. Тимофієнка. — Київ: Україно-знавство, 1996. — С 133, 134.

2 Тимофієнко В. Города Северного Причерноморья... — С. 86.

Це пов'язане з тим, що, незважаючи на розпорядження про перенесення міста Новомосковська, воно далі існувало на первісному місці Катеринослава. 1787 року в ньому ще значиться 2 474¹ мешканці. Цього ж року відповідно до «Грамоти на права та вигоди містам російської імперії» від 21 квітня 1785 року в ньому проходять вибори і створюється шестигласна Новомосковська міська дума². Лише 10 вересня 1791 року виходить розпорядження князя Г. О. Потьомкіна, в якому він констатує, що за виходом на козацьку службу міщан, а купців за переходом у місто Катеринослава, в Новомосковську під час влаштованих на трирічне служіння виборів необхідних до новомосковського міського магістрату суддів обрати не було з кого, а тому він підтримує ініціативу віце-губернатора Тібеткіна про переведення Магістрату і Думи до Катеринослава з найменуванням — «Катеринославські»³.

У церковних документах під 1791 роком зафіксовано прохання священика Свято-Духівської церкви м. Новомосковська, в якому він зазначає, що в його парафії «окрім городничого з штатною командою, з ротою солдат та деякої кількості канцеляристів, нині вже нікого немає» і прохає перевести його до Павлограда⁴. Промеморією від 20 жовтня 1793 року Катеринославське намісницьке правління повідомляло духовну консисторію, що у Новомосковській управі благочиння бувають часто справи, за якими потрібно приводити свідків до присяги, а священик відсутній. Нового священика духовне правління не призначає, а священик богородичанський Михайло Котляревський через хвороби та роботу при своїй парафії не завжди може служити у Новомосковську⁵.

За іншими офіційними документами 1792 та 1793 років, Новомосковськ та Новобогородицьк вказуються як різні населені пункти.

1 Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775—1880 гг. — М., 1959. — С. 178.

2 Яворницький Д. Історія міста Катеринослава. — С. 24.

3 К истории управления Новороссией князем Г. А. Потёмкиным. Вып. 1. — Екатеринослав, 1905. — С. 105, 106.

4 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 425.

5 Там само, — С. 426.

Перший має церкву Святого Духа, 15 дворів та населення у 327 осіб¹, а другий — Покровську церкву, 18 дворів та населення у 169 осіб². Виходячи з зазначеного, можна зробити висновок, що перенесення м. Новомосковська до Богородицького ретраншементу відбулося лише формально. Насправді населення Новобогородицька та Новомосковська (Катеринослава Кільченського) просто розійшлося, а остаточний край їх існуванню було покладено указом 1794 року про перенесення повітового міста до слободи Новоселиця³.

Не менш цікаві і дивні речі відбуваються і з землею колишньої Катеринославської округи. Того ж 1786 року, коли виходить розпорядження Г. О. Потьомкіна про перенесення Новомосковська до Богородицького ретраншементу з території міських земель, за розпорядженням намісницького правління надається «рангова дача» генерал-майору Василеві Степановичу Попову — 4 500 десятин. У маєтку Попова швидко зростає слобода Мануйлівка (Поповка), будується церква, панський будинок з великим садом при березі Дніпра (слобода розміщувалась по суч. вул. Ростовській та Луговській, а церква та панський будинок — у районі просп. Воронцова у м. Дніпропетровську). Крім цього, у 1789 році з міських земель виділяється німцям-колоністам 1 791 десятина⁴. Власне колоністів було поселено в колишньому форштаді Катеринослава Кільченського, який вони і перетворили на колонію Юзефсталь (Йозефсталь, Йосипівка, Самарівка). У 1790 році князь Потьомкін навіть дозволив колоністам перевезти з Новомосковська до «Хортицького округу» грецьку та вірменську церкви, які стояли порожні⁵. Тобто певний час у межах колишнього Катеринослава розміщувались два населених пункти — місто Новомосковськ та колонія Юзефсталь. Саме у цих незбагнених і малозрозумілих розподілах міських земель швидше

1 Там само. — С. 426.

2 Там само. — С. 557.

3 Тимофеенко В. Города Северного Причерноморья... — С. 86.

4 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 537.

5 Новицкий Я. П. Старожитные уезды Екатеринославской губернии — Новомосковский и Павлоградский // Сборник статей Екатеринославского Научного общества по изучению края (издан к XVIII археологическому съезду в г. Екатеринославе). — Екатеринослав, 1905. — С. 209.

за все і варто шукати справжні причини зникнення як Новомосковська, так і Новобогородицька.

В той же час стосовно розміщення власне нового губерньського міста Катеринослава у перші роки існування намісництва не було ніякої певної думки. Після указу 1783 року про заснування Катеринославського намісництва правитель намісництва Т. Тутолмін запропонував розташувати Катеринослав при містечку Кобеляках. Ця ідея існувала нетривалий період, була швидко відхилена і лишилася нереалізованою¹.

Після указів 1784 року у першій частині «Опису Катеринославського намісництва» з'являється визначення: «Екатеринослав, вновь учреждаемый город из местечка Новым Кайдаком называемого и на правом берегу Днепра против устья реки Самары лежащего»². У другій частині цього ж «Опису» зазначається, що «губернский город Екатеринослав, из Новых Кайдак на правом берегу реки Днепра»³. Аналізуючи дві частини цього «Опису», професор А. Бойко зауважив, що вони є різними за часом і об'єднанні під час фондоутворення. Зважаючи на особливості частин, він відносить першу до 1784 року, а другу — до 1785—1786 років⁴. Аналогічне визначення є і в указі від 2 березня 1786 року про подорож імператриці на Південь, де при визначенні маршруту значилось: «поднепру до Новаго Койдака где назначено быть губерньскому городу Екатеринославу...»⁵. Ця фраза майже дослівно повторюється і у виданому 1786 року «Путешествии...»⁶. «от Киева Днепром на галерах до Кайдак, где строится Губернский город Екатеринослав...»⁶.

1 Історія міста Дніпропетровська. — С. 89.

2 Бойко А. В. Атласи Катеринославського намісництва останньої чверті XVIII століття // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII—XIX століть. — Вип. 3.— Запоріжжя: Тандем-У, 1998. — С. 123.

3 Там само. — С. 124.

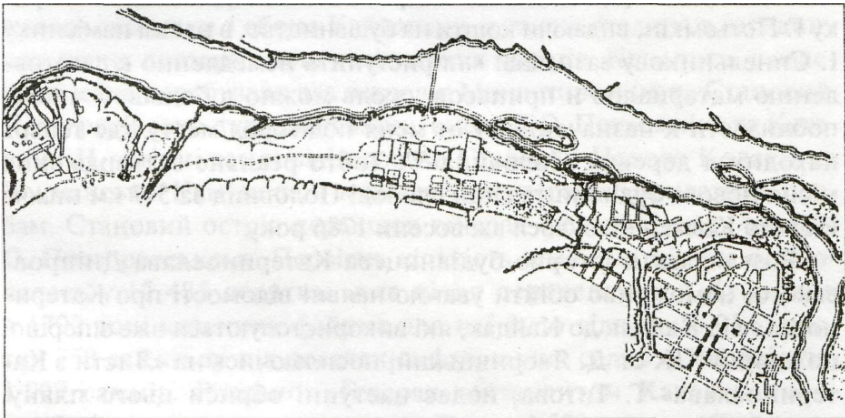
4 Там само.

5 Первое столетие г. ЕкатеринОслава. — С. 61.

6 Путешествие ея императорского величества в полуденный край России, предприемлемое в 1787 году. — Санкт-Петербург: Типография Горного училища, 1786. — С. 2.

Можна вважати, що в цих документах Новий Кодак подано перш за все як стратегічний орієнтир для розміщення нового міста, а насправді місце під будівництво було ще в 1783 році обрано набагато нижче по Дніпру на великому пагорбі, біля закруту ріки, неподалік од слободи Половиця¹. Указ, у якому зазначалося: терміново розробити «план строения того города и оный нам представить» було видано лише у 1785 році². Лише після цього указу з'являються перші проекти, які дозволяють дійсно визначити місце будівництва нового міста на пагорбі біля Половиці.

Протягом 1785—1786 років розробляються три проекти. Першим є «План местоположения назначенного для города Екатеринославля», який О. Швидковський та В. Тимофієнко датують 1785—1786 роками і називають автором Клода Геруа; С. Ревський — 1783 роком та визнає автором М. Казакова. Другий проектний план міста, складений у квітні 1786 року, С. Ревський вважає першим варіантом проекту К. Геруа (В. Тимофієнко — роботою Кременчуцької архітектурної команди і датує 1784 роком). Лише 13 жовтня 1786 року було затверджено третій план роботи К. Геруа³

Катеринослав II. План міста. 1795 р.

1 Історія міста Дніпропетровська. — С. 89.

2 Тимофієнко В. Города Северного Причерноморья... — С. 117.

3 Історія міста Дніпропетровська. — С. 89.; Тимофієнко В. И. Города Северного Причерноморья... — С. 116, 117.

У серпні 1786 р. жителі слободи Половиця повідомляють архієпископа Славенського та Херсонського Никифора, що хоча дозвіл на будівництво нової церкви, замість погорілої 6 серпня 1783 р., у них є, а «лесу пиленого и непиленнаго, равно и прочих материалов приготовлено уже достаточное количество. Но как в селении нашем ныне назначен город Екатеринослав, место однакож для строения города Екатеринослава ещё не разделено на кварталы, и где, по будущему положению города, благопристойнее церкви быть должно, узнать не можем; то мы приостановились постройкою новой церкви»¹. Далі вони повідомляють, що у Половиці вже почалися роботи, на яких працюють військові команди та колодники, які теж мають потребу у християнських відправах і тому просять відкрити хоча б молитовний будинок. У цьому зверненні привертає увагу те, що після 1783 р. жителі Половиці не лише встигли отримати дозвіл на спорудження нової церкви, але й заготовити будівельний матеріал, не маючи жодного уявлення про спорудження нового міста. Початок робіт у 1786 р. одразу змінив їхні плани.

Водночас питання, що власне почали споруджувати у Половиці влітку 1786 р., лишається відкритим. Лише 10 жовтня 1786 року Г. Потьомкін, видаючи кошти на будівництво, в наказі наміснику І. Синельникову зазначав: «...приступить немедленно к заготовлению материалов и припасов, сколь можно в большем числе, поблизости к назначенному от меня под город месту, где теперь находится деревня Половица»². Тобто реальне затвердження місця нового будівництва при слободі Половиця за 5-7 км нижче Нового Кодака відбулося аж восени 1786 року.

Розглядаючи історію будівництва Катеринослава Дніпровського, неможливо обійти увагою наявні відомості про Катеринослав від Кайдак до Кайдак, які використовуються вже з першої половини ХІХ ст. Д. Яворницький, посилаючись на «Листи з Катеринослава» Г. Титова, подає наступні обриси цього плану: «...місто Катеринослав мало займати у довжину за течією ріки Дніпра 30 верст, а завширшки від Дніпра до

1 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 153.

2 Історія міста Дніпропетровська. — С. 91.

річки Мокрої Сури 25 верст. Обидві сусідні з ним слободи, Новий Кодак та Старий Кодак, мали увійти до складу міста як його форштадти. Під пасовище відводилось місту 8 000 десятин землі.

Головні споруди мали бути на горі, проти ріки Дніпра та Монастирського острова. Це: присутствені місця, цивільна та духовна дикастерія, на взірць стародавніх базилік, гостинний двір, лавки на взірць афінських пропілей, біржа, театр, архієрейський будинок, кілька православних церков та найголовніша з них Преображенський, на 12 престолів, собор. Усі вулиці в місті мали бути 30-ти сажнів завширшки¹. Відомості про те, що Катеринослав мав розташовуватися по течії Дніпра, також є у Г. Бережизького (відносяться до першої чверті XIX ст.), в історичній записці колезького секретаря Гладкого² та в роботах Гавриїла Розанова³.

За усієї грандіозності та фантастичності цього проекту межа міських земель планованого міста Катеринослава і склад запропонованих до включення у місто населених пунктів дивовижно нагадує кордони і склад поселень Новокодацької міської округи, яка реально існувала у першій половині 1780-х рр.

Існують і інші цілком офіційні підтвердження привласнення Катеринославом земель м. Нового Кодака та Новокодацької міської округи. У «Записці про стан міста Катеринослава», яка датується 1820-ми рр. зазначалося, що первісно вигінна земля вважалася спільною з обома Кайдаками, а також входила в середину поселення лоцманів придніпровських порогів. Крім того, у власності міста перебували два острови: Монастирський та Становий. Після російсько-турецької війни, смерті Г.О. Потьомкіна та Катерини II вигінні землі відійшли до Старого і Нового Кодаків та Лоцманської Кам'янки, а частково були передані приватним особам. Становий острів перейшов генерал-фельдмаршалу

1 Яворницький Д. Історія міста Катеринослава. — С. 29.

2 Бойко А. В. Рапорт В. О. Черткова головному командиру князю Г. О. Потьомкіну про заснування поселень в Азовській губернії // Історія та культура Придніпров'я. невідомі та маловідомі сторінки. Вип. 3. — Дніпропетровськ: НГУ, 2006. — С. 34.

3 Днепропетровск. Архитекторы / Н. П. Андрущенко, М. Э. Кавун, Н. А. Лопатюк и др. — К.: Издательский дом А+С, 2006. — С. 28.

князеві О. Прозоровському. Первісна кількість землі під містом оцінювалась у 17 485 десятин. Але після переведення з Дубровни в 1792 році казенних фабрик для неї було відведено 214 десятин 750 сажнів та під поселення фабричних селян 6 709 десятин 1 909 сажнів. Роздано: «Генерал-лейтенантом Каховським — штаб-лікарю, колезькому асесору Роде... 1 500 десятин. Та йому ж Роде, в іншому місці біля самого міста взагалі майже лісової 300 десятин; генерал-майором Хорватом, забраних ним під поселення при проведенні ревізії 1795 року, з різних казенних сіл перейшли з Малоросії без письмового виду козаків та іншого звання людей, обернених потім за іменним Височайшим повелінням у казенне відомство під назвою село Краснопілля 3 997 десятин 572 сажнів... Та крім того, вимежовувано нинішньою межевою конторою казенним поселянам, які тут до заснування міста і залишилися тимчасово до переведення їх в інші казенні поселення в передмісті Мандриківці, необхідної для водопою худоби міської землі 1 066 десятин 407 сажнів». Містечко Нові Кайдаки (7 верст від центру Катеринослава) виявилось відрізанним від міста смугою фабричної землі. Більшість їхніх жителів виселилось, утворивши село Михайлівку. Земля Нових Кайдаків при генеральному межуванні відійшла до Михайлівки та інших казенних поселень, які виникли поблизу¹.

Визначена у цій «Записці» площа первісної території міста Катеринослава дуже нагадує площу земель, які у 1783 р. належали власне м. Новий Кодак (17 220 десятин), але не відповідає ані площі земель державної слободи Половииня (6 795 десятин), ані загальній площі земель Половиці, Лоцманської Кам'янки та Старого Кодака (13 350 десятин)². В той же час географія вилучення земель з міського володіння свідчить про те, що Катеринослав первісно отримав усю Новокодацьку міську округу. Більше того, скоріше за все він і далі володів її землями, аж до реформ 1860-х рр. Так, за даними кінця 1850-х — початку 1860-х рр. у володінні м. Катеринослава рахувалося казенних (тобто власне місь-

1 Швидько Г. К. До історії землеволодіння та господарства Катеринослава кінця XVIII — початку XIX ст. // Питання аграрної історії України та Росії: матеріали науково-вих читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. — Дніпропетровськ: Промінь. — С 41, 42.

2 Беднов В. К истории... — С. 231.

ких земель) — 4 554 десятини і казенно-селянських — 32 093 десятини, що разом складало — 36 647 десятин¹.

А. Єгоров пояснював ситуацію, що виникла з міськими землями, дещо наївно: «Тимчасові гості за п'ять — шість років звикли вважати поселення кайдачан до такої міри своїм, що й перебравшись до Половиці, продовжували дивитись на кайдацьку землю, як на власну, і продовжують це робити і цей час. Сто років минуло від того, як кайдачани гостинно прийняли в себе катеринославців, і увесь цей час вони плачуться на їх чорну невдячність. Старожитнє кайдацьке володіння вважається міським...»². Насправді ніякого привласнення «за звичкою» швидше за все не було. Землі, приналежні та підпорядковані Новому Кодаку, первісно були просто повністю переписані на м. Катеринослав як його міські землі. Подальші проблеми з міською землею можна пояснити, по-перше, тим, що керування регіоном провадилося у «ручному» режимі, а, по-друге, стрімким зменшенням обсягів будівництва Катеринослава на початку 1790-х рр.

Указ про розмежування землі Катеринославського намісництва вийшов лише 3 березня 1787 року, але у зв'язку з війною розпорядження про створення межевої експедиції при Катеринославському намісницькому правлінні вийшло лише 15 липня 1792 року. Аж навесні 1793 року капітан Яків Пономарьов вніс до Міської Думи першу пропозицію щодо майбутнього межування. Реально межування почалося 22 березня 1795 року «від урочища боєрак, де була половецька церковна дача». Вже в 1795 році межу було доведено до Нових Кайдаків. 12 березня 1796 року представник Думи при межуванні повідомив, що лишилося лише включити до міських земель приєднані до міста Нові Кайдаки. Але через спротив місцевих жителів, які створювали численні перешкоди роботі, аж до бійок, роботи затримались. Цей спротив можна зрозуміти, якщо взяти до уваги, що після приєднання Нового Кодака до міських земель, крім частини новокодацької землі, прирізали ще 1100

1 Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния / Составил Ген. штаба капитан В. Павлович. — С.-Пт: Типография Департамента Генштаба, 1862. — С. 302.

2 А. Екатеринославское блукание (1776—1791). — Екатеринослав, 1887 — С. 9.

десятин землі зі спільної дачі Сухачівки та Діївки¹. Тож межування було завершено лише в 1798 р., а затверджено аж у 1800 р².

На початок реального межування земель у межах міської округи вже склалася надзвичайно складна земельна ситуація. Наприкінці 1780-х рр. за розпорядженнями князя Г. О. Потьомкіна було створено лоцманську громаду, до якої ввійшли державні слободи Лоцманська Кам'янка та Старі Кодаки з земельними володіннями в 6 822 десятини 2 106 кв. сажнів³ (у 1783 р. земельні володіння цих двох населених пунктів разом складають 6 565 десятин)⁴. Крім того, як вже зазначено вище, на 1795 рік з міських земель було вилучено ділянки фабрик, Хорвата, штаблікаря Роде та слободи Мандриківки. Надзвичайно цікавим є свідчення про вилучення генерал-майором Хорватом 3 997 десятин 572 кв. сажні з міських земель під влаштування слободи Краснопілля. Щодо зловживань Хорвата (зокрема і стосовно заснування Краснопілля) провадилось слідство під час царювання Павла I, і серед інших звинувачень в указі від 12 березня 1798 р. значиться і скарга жителів м. Новий Кайдак про «відрізану в них у володіння Хорвату землю понад 4 000 десятин»⁵. Про ситуацію із земельними володіннями слободи Половиця свідчить заслухане в засіданні Міської Думи 21 червня 1792 р. ходатайство половицької «громади поселян казенних залишеної... для поселення в передмісті Катеринослава», які скаржилися, що вносять оклад за всю землю колишнього казенного поселення Половиця, а користуються землею місто, хоча земля ще не відмежована⁶.

Саме виходячи з цієї ситуації, а не з первісних намірів та проєктів, і було визначено реальні межі земель м. Катеринослава, в які було включено і містечко Новий Кодак. Тобто проєкт Катеринослава від Кайдак до Кайдак і від Дніпра до Сури має під собою реальне підґрунтя і не

1 Книжка к плану г. Екатеринослава, составленному и изданному в 1898 году го-родскими землемерами Н. Пехотинским и П. Гинзбургом. — Екатеринослав, 1898. — С. 39.

2 Первое столетие г. Екатеринослава. — С. 123, 124, 127.

3 Козар П. Лоцмани Дніпрових порогів... — С. 37.

4 Беднов В. К истории... — С. 231.

5 Яворницький Д. До історії Степової України. — С. 460.

6 Первое столетие г. Екатеринослава. — С. 149.

є фантастичним, тому що мова йде не про спорудження власне міста таких розмірів і, можливо, навіть не про надання власне міської землі, а про визначення території і меж міської округи.

Яку територію в межах округи мало, за первісними намірами, зайняти місто Катеринослав, на сьогодні достеменно встановити неможливо. За матеріалами «Атласу Катеринославського намісництва» 1787 р. у Катеринославському повіті вказано 1 місто та 1 містечко¹. Місто це напевно повітовий та намісницький центр — Катеринослав. Але містечко це — не Новий Кодак, а ліквідований, із зменшенням рангу, повітовий центр — Нікополь. Тобто, за «Атласом» 1787 р., як і за іншими джерелами 1784–1786 рр. м. Катеринослав та м. Новий Кодак не розділяються і визначаються як єдине ціле. Виходячи з цього, можна говорити, що на цьому етапі будівництва міста Катеринослава мова йшла не стільки про реальне формування зовсім нового міста, скільки про перенесення міського центру в межах певної міської території.

У складених планах як 1785–1786 рр., так і у планах Івана Старова 1790–1792 рр. справді «ніякі вулиці і проспекти не тягнуться до Нових, а тим більше до Старих Кайдаків...», а територія цих населених пунктів у них навіть не показана². Разом із тим жоден з проектів міста «потьомкінської доби» (за винятком другого із згаданих планів 1785–1786 рр.) не є повністю завершеним³. Першій і третій плани 1785–1786 рр. фактично являють собою плани першої черги будівництва міста. Плани міста, розроблені І. Старовим, послідовно відображають першу, першу—другу та першу, другу—третю черги будівництва. Але навіть план 1792 р., останній з розроблених та затверджених планів міста XVIII століття, не є завершеним. Деякі квартали в низинній частині міста буквально «підвішені у повітрі», і композиційно низинна частина міста явно незавершена. Крім того, на плані міста 1792 року обов'язкову для завершених проектів південних міст кінця XVIII — початку XIX ст. за-

1 Полонська-Василенко Н. Південна Україна року 1787 (3 студій з історії колонізації)// Запорожжя XVIII століття та його спадщина. Т. 2. — Мюнхен, 1967. — С. 104.

2 Тимофеєнко В. И. Формирование градостроительной культуры Юга Украины (Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР). — К., 1986. — С. 45.

3 Історія міста Дніпропетровська. — С. 91.

хисна санітарна смуга, яка формувалася бульварами чи ровами з системою застав, вказано лише для першої (Нагірної) черги будівництва¹.

Цікавою особливістю всіх планів є і повна відсутність кварталів чи територій, призначених для розміщення планованих у місті виробничих комплексів, які мали бути створені згідно з «Начертанием города» князя Потьомкіна² 1786 р.. У той же час місце для розміщення фабрик було обрано ще за життя Г. Потьомкіна. 16 серпня 1787 р. він наказував: «В половицах для заведенія фабрик... отвесьть на законном основании надлежащее количество земли...»³. Пізніші картографічні матеріали свідчать, що місце для виробничих комплексів було обрано за межами плану Катеринослава 1792 р. «между Екатеринославля и Кайдак» по Петербурзькому (Верхньодніпровському) поштовому тракту, або, як його починають в цей час називати, «Прошпекту от Екатеринослава до Кайдак»⁴. На плані міста 1793 р., на якому вперше вказано виробничий комплекс, міська структура вже значно поширилася саме в бік Нових Кайдак. В. Тимофієнко, проаналізувавши мапи м. Катеринослава, створені у 1790-х рр., дійшов висновку, що хоча Нові Кайдаки не дуже вписуються в місто, але міська планувальна структура тяжіє саме в напрямку до цього населеного пункту⁵.

Надзвичайно цікаво розвивалися і політико-адміністративні відносини між Новим Кодаком та Катеринославом. Як уже зазначалося, з середини 1780-х по 1791 р. усі інституції, розміщені у Новому Кодаку, отримують назву «Катеринославських», як до центру будівництва міста та центру Катеринославського повіту досить часто назву «Катеринослав» використовують і до самого міста. Так зробив протопіп Федір Фомич, який у рапорті від 28 квітня 1785 року повідомив єпископа Ни-

---

1 Плани міста широко подано в роботах: Ревский С. Формирование и развитие исторического центра г. Днепропетровска // Памятники русской архитектуры и монументального искусства. — М., 1983.; Тимофеенко В. Города Северного Причерноморья...; Днепропетровск. Архитекторы / Н. П. Андрущенко, М. Э. Кавун, Н. А. Лопатюк и др.

2 Тимофеенко В. Города Северного Причерноморья... — С. 205.

3 Історія міста Дніпропетровська. — С. 99.

4 Там само. — С. 106.

5 Тимофеенко В. Города Северного Причерноморья... — С. 123.

кифора про початок розбудови соборної Миколаївської церкви у місті Катеринославі¹. Так зробив і князь Г. Потьомкін у доповіді від 10 серпня 1785 р.: «Подношу карту положению Кайдак, где назначен губернский город Екатеринослав, который будущего года начнётся...»². Тобто, хоча Новий Кодак і не змінив своєї назви, але сприймався він саме як частина майбутнього міста.

Разом з тим ідеологічна складова проекту Катеринослава Дніпровського, ідентична ідеології, відпрацьованій ще під час будівництва Катеринослава Кільченського, але ще більш масштабна, вимагала відторгнення попередньої традиції, подолання перепон у «степях безплідних», виклику природним силам і чітко означеного успіху саме імперської колонізації. Проводячи аналогію, можна сказати, що будівництво «південної столиці» йшло за петербурзьким зразком. Для розміщення центру нового міста також було обрано з багатьох поглядів не найкраще місце. Якщо Петербург первісно було орієнтовано на будівельні традиції Північної Європи, регіону, який був у сфері найближчих інтересів Петра I, то проект Катеринослава у «Начертании» Г. Потьомкіна не менш виразно орієнтований на античні зразки, до Греції та Константинополя. І, згідно з тією ж петербурзькою традицією, довкола Катеринослава було розпочато створення легенди про будівництво на порожньому місці. Будь-який попередник міста був приречений на забуття. Ця позиція визначилась під час відвідин Катеринослава імператрицею Катериною II. Заснування нею 9 травня 1787 р. Преображенського собору було одразу ж означене як заснування власне міста. При цьому відкидався не лише зв'язок (територіальний та юридичний) Катеринослава та Нового Кодака, а навіть власне існування Катеринослава до цього моменту, хоча воно вже було оформлене кількома указами та розпорядженнями.

В Указі 1 червня 1789 р. говорилося про перенесення губернського правління з м. Кременчука, де воно розташовувалося тимчасово до

---

1 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 143

2 Історія міста Дніпропетровська. — С. 101.

влаштованого на Дніпрі губернського міста Катеринослава¹. Цей документ сприяв подальшому розвитку ситуації. Губернські установи були справді переведені до нового міста, тоді як повітові й далі діяли у Новому Кодаку. Фактично на певний час, дуже незначний, з'являються два Катеринослави (або два центри одного Катеринослава): біля Пологиці та у Новому Кодаку.

Низькі темпи формування міста, які були зумовлені реаліями розвитку регіону, вже на початку 1790-х рр. змусили значно скоротити містобудівні програми. В 1790 р., хоча виведення з нього повітових установ проводилось дещо пізніше, Новий Кодак уже не визначається як частина м. Катеринослава². А на 1793 р. Катеринослав та Новий Кодак чітко визначаються як окремі населені пункти. Так, 5 квітня 1793 року правитель намісництва В. В. Каховський повідомляв єпископа Іова: «Протоиерей Иоанн Станиславский, жительствующий в Новых Кайдаках, разстоянием от губернского города Екатеринослава в семи верстах, объяснил мне, что он будучи утверждён грамотою, данною ему от покойного преосвященного Амвросия, епископа Екатеринославского, на Екатеринославскую протопопию, исправляет звание своё в Екатеринославском уезде, коего присутственные места, бывшие в Кайдаках, переведены уже в губернский город Екатеринослав, в том же месте остаётся ныне только сельская полиция. Признавая он, Станиславский, за нужное отправлять богослужение соборное... в Екатеринославской церкви Казанской Богоматери, соответственно возложенному на него сану требует о перемещении его из Кайдак в Екатеринослав...»³. 15 квітня 1793 р. цей перехід останньої повітової установи до Катеринослава був схвалений єпископом. Близько цього часу Новий Кодак знов стає самостійною адміністративною одиницею і навіть отримує ранг містечка.

Але чи то в силу інерції попередніх задумів, чи то через певні меркантильні інтереси новоствореної катеринославської міської громади

1 Днепропетровску 200 лет. — С. 33.

2 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 144.

3 Там само. — С. 158.

розпочинається зворотний процес. Те тяжіння Катеринослава до Нового Кодака, яке помітне у планах міста початку 1790-х рр., присутнє і в інших сферах відносин між поселеннями.

Ще на засіданні 30 червня 1792 року Миська Дума постановила за-снувати у м. Катеринославі чотири ярмарки: 1 січня; 21 квітня (день народження Катерини II), 28 та 29 червня (день вступу на престол Катерини та тезоіменитство цесаревича Павла) і 20 і 22 вересня (день народження цесаревича та коронація Катерини II). Постанова Думи була затверджена намісницьким правлінням. Але вже у серпні 1794 року дума зазначала, що на заснованих ярмарках з'їзду торговців взагалі не буває і прохала намісника перенести ярмарки, які діють у Нових Кайдаках (на Сирному тижні, на Трійцю, 15 серпня, 26 вересня, 5 та 6 грудня), до м. Катеринослава. Намісницьке правління пішло назустріч міській владі й наказало нижчому земському суду «не дозволяти збиратись у Кайдаках на ярмарки». Але перемістити ярмарки вдалося лише у 1795 році, при цьому Дума змушена була посилати на новокодацькі ярмарки спеціального нарочного для «перегону» торговців. У другій половині цього року в журналах Думи вже зафіксовано збори з переведених Успенської та Іванівської ярмарок¹. Розпочате в 1795 р. межування міських земель від самого початку проводилось з урахуванням включення Нового Кодака в їхні межі.

3 липня 1795 року вийшов указ про приєднання до Катеринослава розташованого біля губернського міста казенного містечка Нові Кайдаки². Згідно з указом граф Платон Зубов 19 липня 1795 року видає розпорядження про знищення у Кайдаках вільного продажу вина, замінивши його передбаченою для міст відкупною системою. 31 серпня 1795 року намісницьке правління розпорядилось про підпорядкування Кайдацької поліції Катеринославському городничому і наказало провести опитування усіх казенних поселян про бажання записатись у купецтво або міщанство. Ті, хто не бажає записуватись, мали переселитись. До купецтва виявили бажання записатись два чоловіки, а до мі-

1 Первое столетие г. Екатеринослава.. — С. 104.

2 Там само. — С. 127.

щанства — чотири. Інші (121 господар) виявили бажання залишитись селянами і переселитись до хутора Каплуна на р. Сурі (ця земля все ще належала новокодацькій громаді)¹.

Останнім актом підпорядкування м. Новий Кодак містові Катеринославу стало розпорядження 1796 р. про перенесення наплавного мосту через Дніпро з Кременчука до Катеринослава, яке супроводжувалося закриттям Новокодацького перевозу². Цим розпорядженням було локально змінено усталену схему шляхів сполучення. З неї було вилучено Новий Кодак і повністю переорієнтовано на м. Катеринославу.

Новоросійська та Катеринославська губернії (1797—1800-ті)

Незважаючи на негативне ставлення до управління регіоном за Павла 1, яке виявляється у місцевій історіографічній традиції, слід зазначити, що саме в цей час починається стабілізація адміністративно-територіального поділу та управління регіоном, яка ґрунтувалася на його реальному потенціалі і була завершена вже за Олександра I.

15 січня 1797 року вийшов указ про влаштування Новоросійської губернії, за яким м. Катеринослав зберігало ранг губернського міста, при цьому збільшилися як площа губернії, так і площа повіту³. 22 грудня 1797 р. вийшов указ про перейменування м. Катеринослав у Новоросійськ⁴. У 1802 р. місту повертається ім'я Катеринослав і здійснюється остання значна зміна адміністративного устрою, внаслідок якої створюється Катеринославська губернія⁵.

1 Первое столетие г. Екатеринослава. — С. 129, 130.

2 Тимофеенко В. Города Северного Причерноморья... — С. 122.

3 Яворницький Д. До історії Степової України. — С. 356, 357.

4 Там само. — С. 448.

5 Днепропетровску 200 лет. — С. 38.

Припинення державного фінансування, непевність у майбутньому міста та заходи, вжиті під час приєднання до нього Нового Кодака, призвели до досить дивних коливань міської статистики. Якщо за відомістю, складеною в 1793 р., у місті значиться 200 дворів і 682 жителя¹, на кінець серпня 1797 року лише у м. Катеринославі нараховується 142 двори та 1184 чоловік населення². У відомості 1799 року у місті Новоросійську значиться 505 дворів, у Нових Кайдаках — 29 дворів і в Мандриківці (міській) — 22 двори. Але у 1800 році у місті зафіксовано лише 494 двори і населення у 2 634 душі³. Стабільне зростання населення відновлюється лише на початку XIX ст. і досягає на 1808 р. 4 980 осіб⁴.

Після закінчення межування у 1798 році всіх земель м. Катеринослава, включно із землями під шляхами, Дніпром, яругами, «проектом заселеним та незаселеним», передмістям Новими Кайдаками, солдатською слободою, рахувалось 4 700 десятин 1 576 квадратних сажнів⁵.

У 1804 р. губернатор П. фон Берг вносить пропозицію змінити план м. Катеринослава, визначивши його центр у низинній частині, а нове будівництво сконцентрувати на «полугоре» довкола нього⁶. Внаслідок листування, яке виникло з цього приводу, було розроблено кардинально новий план міста, затверджений 6 березня 1806 р.⁷. Планування, розроблене І. Старовим, залишалось без змін. Новий план міста, логічно продовжуючи ідеї плану, затвердженого у 1792 р., та реальний напрямок розвитку міста, передбачав створення мережі нових кварталів на другій надзаплавній терасі (вздовж сучасних вул. Чкалова, просп. Пушкіна та Калініна). В цьому проекті забудова міста нарешті сягнула Нових Кайдак. Саме цей план пізніше було покладено в основу нового плану міста, затвердженого в 1817 р.

---

1 Там само. — С. 35.

2 Первое столетие г. Екатеринослава. — С. 113, 114.

3 Там само. — С. 211, 212.

4 Історія міста Дніпропетровська. — С. 113.

5 Первое столетие г. Екатеринослава. — С. 127.

6 Історія міста Дніпропетровська. — С. 115.

7 ДІМ. — Арх. 30.

У 1810—1820-х рр., виходячи з фактичного стану речей, місцева влада просила містечко Нові Кайдаки, яке після побудови фабрик і відведення їм землі стало черезсмужним, від міста відокремити і приєднати до суміжних з ним селищ Сухачівка, Таромське і Михайлівка. А роздану під заселення краснопільським і мандриківським поселянам міську землю на підставі статей 2 і 3 «Міського положення» по-старому повернути місту. Людей збиралися перевести в Нові Кайдаки з огляду на те, що це містечко з переходом тамтешніх жителів до Михайлівки геть запустило, або ж розмістити їх в інших селах¹. Її пропозиції були частково задоволені у 1838 р., коли Нові Кайдаки було перетворено у державну слободу та виведені із складу міста. При цьому земля довкола і під самими Новими Кайдаками залишилась міською².

Окрім стабілізації міста в цей період відбувається і остаточне закріплення довколишніх населених пунктів. У 1798 р. виникає остання з приміських державних слобід — Діївка³, у 1811 р. — остаточно регламентується устрій громади дніпровських лоцманів⁴, із завершенням межування земель кордони та ранги населених пунктів залишалися незмінними протягом десятиріч.

---

1 Швидько Г. До історії землеволодіння... — С. 44.

2 Книжка к плану г. Екатеринослава, составленному и изданному в 1898 году городскими землемерами Н. Пехотинским и П. Гинзбургом. — Екатеринослав, 1898. — С. 39.

3 Макаревский (Феодосии). Материалы... — С. 280.

4 Козар П. Лоцмани Дніпрових порогів... — С. 15.

Стенограма круглого столу

«ВІК МІСТА – ВІДЛІК ЧАСУ»

*31 жовтня 2008 року, м.Дніпропетровськ, Палац студентів
Дніпропетровського Національного Університету*

Присутні:

1. **Світленко Сергій Іванович** – декан Історичного факультету Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара, доктор історичних наук, професор, голова круглого столу.

2. **Ковальова Ірина Федорівна** – доктор історичних наук, професор Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара.

3. **Стороженко Іван Сергійович** – доктор історичних наук, професор Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара.

4. **Савчук Варфоломій Степанович** – доктор історичних наук, професор Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара.

5. **Кавун Максим Едуардович** – кандидат історичних наук, доцент Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара.

6. **Швидько Ганна Кирилівна** – доктор історичних наук, професор Національного гірничого університету, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії історичних наук, Голова обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, Голова дніпропетровської організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, голова клубу “Ріднокрай”.

7. **Лазько Олексій Миколайович** – фундатор міжнародної громадської організації «Інститут Україніки»

8. **Довгалюк Ірина Григорівна** – директор міжнародної громадської організації «Інститут Україніки»

9. **Старостін Валентин Сергійович** - науковий співробітник Обласного центру охорони історико-культурних цінностей, МГО «Інститут Україніки», краєзнавець. (м. Дніпропетровськ)

10. **Заславський Семен Абрамович** – поет, літератор, співробітник МГО «Інститут Україніки» (м. Дніпропетровськ)

11. **Лазебнік Валентина Іванівна** – науковий співробітник Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького. (м. Дніпропетровськ)

12. **Слабошпицький Михайло Федотович** – письменник, критик, літературознавець, секретар Спілки письменників України. (м. Київ)

13. **Буряк Юрій Григорович** - письменник, головний редактор культурологічного альманаху “Хроніка 2000” (м. Київ)

14. **Гальченко Сергій Анастасійович** - заступник директора інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник. (м. Київ)

15. **Камеко Вадим Федорович** - краєзнавець (м. Дніпропетровськ)

16. **Бінкевич Володимир Васильович** – краєзнавець.

17. **Шалобудов Володимир Миколайович** – старший викладач кафедри всесвітньої історії, співробітник лабораторії «Придніпров'я» історичного факультету Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара. (м. Дніпропетровськ)

18. **Чернов Євген Абрамович** – старший викладач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства історичного факультету Дніпропетровського Національного Університету ім. О.Гончара. (м. Дніпропетровськ)

19. **Рижков Вадим Дмитрович** - журналіст (м. Дніпропетровськ)

Світленко Сергій Іванович:

- Сьогодні у нас присутні як учасники, так і гості: провідні науковці, літератори, літературознавці, журналісти. Зокрема із задоволенням хочу представити наших гостей із столиці України – міста Києва – це: Буряк Юрій Григорович (письменник, головний редактор культурологічного альманаху «Хроніки 2000»), Гальченко Сергій Анастасійович (кандидат філологічних наук, заступник директора інституту літератури ім. Т.Шевченка Національної академії наук України). З Києва до нас прибув Слабошпицький Михайло Федотович (письменник, виконавчий директор Ліги українських меценатів, секретар Національної спілки письменників України). Крім того на нашу творчу зустріч прибули і представники вищих навчальних закладів Дніпропетровська. Зокрема із задоволенням хочу представити професора, доктора історичних наук, начальника археологічної експедиції історичного факультету Дніпропетровського Національного університету ім. О.Гончара - Ковальову Ірину Федорівну, Ганну Кирилівну Швидько – доктора історичних наук, професора Національного гірничого університету, доктор історичних наук, професора Дніпропетровського Національного університету ім. О.Гончара – Савчука Варфоломія Степановича, провідного наукового співробітника науково-дослідної лабораторії «Історія Придніпровського регіону» історичний факультет ДНУ, доктора історичних наук – Стороженка Івана Сергійовича. Із задоволенням хочу представити і співробітників Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького. Цей колектив сьогодні представляє шановна Валентина Іванівна Лазебник - відомий дослідник історії міста Дніпропетровська. Серед учасників «круглого столу» випускник історичного факультету 2008 року, але вже відомий дослідник з історичного краєзнавства нашого краю, автор монографії «Палімпсест» - Старостін Валентин Сергійович. Крім того із задоволенням представляю Заславського Семена Абрамовича – письменника, і Володимира Васильовича Бінкевича – краєзнавця, відомого на Дніпропетровщині. Крім того Камеко Вадим Федорович – не менш відомий краєзнавець нашого краю. Беруть участь і активні організатори нашого заходу: Довгалюк Ірина Григорівна – директор міжнародної громадської організації «Інститут Україніки», і Лазько Олексій Миколаевич – фундатор МГО «Інститут Україніки».

Також беруть участь: Чернов Євгеній Абрамович – старший викладач кафедри історіографії, джерелознавства та архівознавства Дніпропетровського Національного університету ім. О.Гончара. У «круглому столі» беруть участь магістри, аспіранти, бакалаври, студенти молодших курсів історичного фа-

культету Дніпропетровського Національного університету ім. О.Гончара і ціла група провідних представників засобів масової інформації. Їх багато, тому дозвольте всіх так не перераховувати. Я думаю, що ми побачимо їх репортажі в газетах та на телебаченні. І ми дякуємо їм за те, що вони знайшли можливість висвітлити цю подію.

Дозвольте сказати декілька вступних слів про мету і задачі організації «круглого столу» «Вік міста: відлік часу». В цій високо достойній аудиторії не варто довго говорити про актуальність міста Дніпропетровська у суспільно-політичному, національному, духовно-культурному, соціально-економічному житті сучасної України. Дійсно, Придніпров'я, Дніпропетровщина, центром якої є місто Дніпропетровськ, акумулює значний інтелектуальний потенціал, значні наукові, педагогічні ресурси; великі фінансові капітали; великий суспільно-політичний потенціал. І, звичайно, Дніпропетровськ завжди привертав до себе увагу, як важливий, можна сказати, як серцевинний центр України, центрально-східної України. І вже впродовж декількох років актуалізувалось питання розвитку історичного краєзнавства у нашому краї. І ось із задоволенням хочу сказати, що ми з Ганною Кирилівною Швидько кілька днів тому були на 5-му з'їзді Національної спілки краєзнавців України в місті Києві. Він свідчить, що багато робиться в нашому краї, зокрема у місті Дніпропетровськ, з проблеми осягнення ґенези нашого міста, як і ґенези краю в цілому.

Останнім часом з'явилися достатньо солідні книжки науково-популярного характеру, і монографічні дослідження цього питання. Так у 2006-му році колектив науковців, музеєзнавців створив першу, досить фундаментальну монографію «Історія міста Дніпропетровськ». Але останні роки показали, що історіографічна традиція щодо вивчення ґенези міста Дніпропетровськ значно складніша. Вже не секрет, що впродовж тривалого часу з другої половини XVIII століття, впродовж XIX століття була чітка дата початку нашого міста Катеринослава – це 1787 рік, і вона не піддавалась якійсь ревізії. Навіть у 1887-му році громадськість Катеринослава відсвяткувала сторіччя заснування міста Катеринослава. Проте вже в період перебудови, особливо у період незалежної України активізуються краєзнавчі дослідження і на суд громадськості подається кілька точок зору, кілька поглядів, відмінні від офіційного. В 1976-му році з'явилась друга офіційна точка зору – 1776-й рік – це дата заснування в радянській інтерпретації міста Катеринослава. Тоді широко відсвяткували 200-річний ювілей міста Дніпропетровська, і прив'язали все до 1776-го року.

Зусиллями провідних дослідників було розширено поле гіпотез, поле концепцій генези міста Дніпропетровська. І останнім часом в літературі з'явилося декілька нових концепцій. Це концепція професора Юрія Андрійовича Мицика, яка веде витoki Дніпропетровська від Старого Кодака.

Нещодавно ми були на презентації в Придніпровській академії будівництва та архітектури книги шановних трьох авторів, в тому числі ректора цієї академії Володимира Івановича Большакова, Володимира Степановича Мороза, відомого дослідника Гуляєва і там схиляється до такої точки зору, що треба пов'язувати генезу міста Катеринослава від селища Половиці і датуючи це серединою XVIII століття, 50-тими роками XVIII століття. Така точка зору циркулювала і в наукових працях відомих істориків. Ганна Кирилівна Швидько багато сил присвятила цій проблематиці. Ще у 2001-му році у нашому збірнику наукових праць «Наддніпряньська Україна: історичні процеси, події, постаті» в першому випуску було розміщено проблемну статтю Ганни Кирилівни, де була цікава інтерпретація цієї проблеми. Останнім часом наші дніпропетровські археологи на чолі з Іриною Федорівною Ковальовою, професором, доктором історичних наук, провели широкі і глибокі розвідки у Новобогородицькій фортеці. І ці розвідки показали, що вже в кінці XVII століття 1688-му році і так далі існувало поселення і фортеця, Новобогородицька фортеця, яка жила активним соціальним і економічним життям. І ця точка зору розширила наше уявлення про межі заснування нашого Дніпропетровська. І нарешті навесні цього року ми провели спільно з «Інститутом Україники» презентацію на історичному факультеті (така ж презентація була проведена і в Києві за участю наших київських колег) книги «Палімпсест». Це шановні автори пан Репан, Старостін і Харлан, які висунули інше бачення, показуючи, що витoki Дніпропетровська слід шукати в середині XVII століття, датуючи початок цього процесу 1645-м роком. Тобто ви бачите, що є й інші точки зору, які простежують початок генези у глиб віків ще з часів Київської Русі, і настав час, коли нам треба обговорити цю проблематику. Треба підбити підсумки того, що зроблено, і у межах наукової, незаангажованої дискусії якось визначити нові теоретико-методологічні орієнтири, які дозволять нам по-новому подивитись на історію нашого краю, на генезу Дніпропетровська.

Хочу нагадати присутнім про те, що було кілька періодів історії міста Дніпропетровськ. Це козацький період (XVII - XVIII століття), імперський період (кінець XVIII - початок XX століття), радянський період (від національно-визвольних змагально-революційного буревію 1917-го та 21-го року, коли

утверджується радянська влада в наших місцях), і нарешті – четвертий період – це період сучасної України. І кожний з них, на мій погляд, мав свої суттєві особливості і мав свою генезу. Ми маємо унікальну, і, можливо, неповторну ситуацію, коли генеза Дніпропетровська, на мій погляд, відбувалася не однолінійно по висхідній. І можливо, слід говорити про полілінійність генетичного розвитку міста Дніпропетровськ. Якщо ми будемо виходити з такого методологічного підходу, то ми зрозуміємо місце і Кодака, і Самарі, і Катеринослава в генетичному розвитку міста Дніпропетровськ. І на мій погляд конструктив буде полягати в тому, що ми покажемо генетичні кроки кожного періоду в їхній розмаїтості і узгодженості.

Пропоную обговорити можливо і цей підхід. Отже сьогодні ми маємо виходити з науковості, зваженості, і висунути дійсно аргументи щодо одного, чи іншого, чи третього погляду. І, думається, що нинішній «круглий стіл» має стимулювати подальші наукові дослідження.

А зараз, відкриваючи наш круглий стіл, я запрошую до наукового обговорення наших шановних учасників. Можливо, хтось хоче розпочати, тоді запрошую до обговорення нашої проблематики. Прошу, професор Ковальова.

Ковальова Ірина Федорівна:

- Я приношу свої извинения, поскольку буду пользоваться более свойственным мне языком. Я полагаю, что Сергей Иванович, открывая наш «круглый стол» высказал свою точку зрения, которая в какой-то степени соответствует и согласуется с моей. Мне представляется, что сводить историю города к одной дате, дате официального периода, утверждающей его создание, это достаточно, я бы даже сказала, даже опасно. В том смысле, что каждый населённый пункт имеет свою историю. И так уж сложилось, не только в Украине, но и в других территориях, что, как правило, люди селились там, где уже существовали поселения. Начиная от эпохи бронзы до первого тысячелетия нашей эры, идёт последовательное обживание территорий, которые сегодня занимает Днепропетровщина. Но я не об этом хотела сказать. Здесь прозвучало название Самари и Новобогородицкой крепости в связи с этой теорией. Мне представляется, что связь между этими двумя пунктами и Екатеринославом представляется достаточно тесной. И здесь мы впервые прослеживаем хронологическую последовательность. Меня всегда удивляло, почему исследователи истории не задавались вопросом: что обусловило построй-

ку первого Катеринослава в неудобном месте, низком, топком – это все мы знаем, – в пределах самарской поймы на реке Кильчень, – в месте, которое для города (предполагался город губернского масштаба) естественно не подходит. Я ни у одного историка не нашла такой постановки вопроса и не нашла ответа на этот вопрос. А ответ лежит на поверхности и чрезвычайно, по-моему, прост. Между Новобогородицкой крепостью, которая в своё время была выстроена по указам соправителей петровских Ивана, Петра и Алексия, и первым Катеринославом совершенно ничтожное расстояние. Это один регион, это абсолютно одинаковая природная среда. И крепость была тем форпостом, который защищал возникающий строящийся город, обеспечивая ему определённую защиту, в тогда ещё не вполне стабилизировавшихся условиях отношений между Российской державой и всё ещё непокорными или в какой-то степени ещё непокорными Крымом и Турцией. Если мы с вами окажемся на местности, то мы убедимся в том, что именно постройка Катеринослава на Кильчени имела своей причиной обжитость населением этой территории и существованием здесь одной из крупнейших на юге российских крепостей. Могу сказать, что гарнизон крепости превышал 4000 человек. И это только гарнизон. Но ведь полкрепости был посад, в котором жили ремесленники, и это был очень крупный центр ремесла и торговли. Но ещё более интересным становится этот вопрос, если мы углубимся несколько в хронологию. Мы убедимся с вами, что ведь строительство крепости тоже было чем-то обусловлено. И чем же? Тем, что ей предшествовало запорожское, казаческое поселение, название которого нам хорошо известно. Это Самарь, которая упоминается впервые в 1576 году в грамоте Стефана Батория. Я сейчас не буду обсуждать вопрос о подлинности этой грамоты. И вот именно эта цепочка говорит о хронологии освоения этой территории на протяжении близкого нам исторического времени. Это не какие-то далёкие времена. Это близкое для нас время. И цепочка выстраивается очень практическая: Самарь, рядом с Самарью строится Богородицкая крепость, и Богородицкая крепость обеспечивает возможность строительства первого Катеринослава. Иначе никто не смог бы объяснить нам, почему он именно здесь возникает. Почему не на удобном месте, рядом с пресловутой Половицей и так далее. Т.е. там где он потом длит своё существование.

Какие есть аргументы кроме этих? Археология достаточно точная наука, в ней мы оперируем хронологией очень точно. Вот для датировок Самари по археологическим материалам я назову вам только одну категорию – это нумизматические материалы. Присутствие монет – это всегда признак разви-

того экономического положения пункта, в котором они находятся. Вы понимаете, что в сельском селении мы вряд ли сможем обнаружить значительное количество. Вот и обратим внимание. Мы имеем полугроши Сигизмунда Первого. Это 1509-й год. Полтораки Сигизмунда Третьего – 1620-й. Даны из Швеции и Пруссии – это 1620-й, 1630-й годы. Дальше: сольды – 1620-й и 50-й годы; преображёнки 1620-й год. И боротынки Яна Казимира, которые завершают, я полагаю, период самостоятельного существования Самарии – это 1660-й год. Вы видели какая здесь плотность хронологическая, и что это монеты, которые не могли быть занесены сюда случайно. Это деньги, которые платились европейскими дворами за участие казаков в европейских походах и т.д. и т.п. И если бы я сейчас провела соотношения между этими денежными поступлениями и другими категориями, то мы получили бы новое подтверждение. Вот скажем, у нас есть полугроши Сигизмунда 1509 года... торговые печати или товарные пломбы – это документ, который удостоверял качество товара, ввозимого на эту территорию. Наиболее ранняя пломба здесь найденная – это 1524 год. Т.е. это даже ниже той, которая присутствует в упоминавшейся мною грамоте. Заканчивая, я хочу сказать, что археологический метод позволяет нам очень точно определить, каковы хронологические рамки существования этого населённого пункта. Рядом с ним возникающая крепость имеет, соответственно, свою историю. Но вы понимаете, что жители Самари никуда не исчезли. N-ное их количество, судя по письменным источникам, не желая жить рядом с москалями, отселилось в Подгороднее, Спасское... В то время возникает целый ряд сёл на этой территории. Но большая часть остаётся здесь. Тут есть у нас церковно-приходские книги церковных приходов, по которым мы можем определить пофамильно состав этого населения. Это всё те же украинцы, казаки, живущие на этой территории. Я не сторонница того, чтобы отстаивать то, что это самая правильная... Но, мне кажется, что материал нас вынуждает. И то, о чём говорил Сергей Иванович: ведь не может такой большой город иметь одну единую точку, из которой он начал развиваться. Нет. И, соответственно, мы должны включать в ареал формирующегося Екатеринослава-Днепропетровска и Самарь, и, соответственно, Старые Кодакки, и, соответственно, Новые Кодакки, и Половицу. И последнее. В этом году я копала в парке Шевченко, в котором мы с вами сидим, т.е. в дворце-то сидим, а в парке Шевченко он находится. Копали мы с целью поиска всё-таки тех зимовников, которые были выявлены на территории – это Коржа и Глобы. В двух пунктах, там, где предполагалось по карте, которая нам была предоставлена Харланом, она касалась как раз более раннего времени. Мы действительно обнаружили следы поселений, но могу сказать, что это начало и середина,

и даже я бы сказала весь XVIII век, т.е. материалов более ранних мы не обнаружили. Если не говорить о том, что мы получили совершенно удивительное доказательство того, что версия существования монастыря на Монастырском острове в какой-то мере подтверждается находками смальты, которая, как вы знаете, всегда имела употребление в оформлении храмов. И на нашей территории присутствие смальты совершенно удивительно. Здесь присутствует Владимир Николаевич Шалобудов (старший научный сотрудник в институте). Он, я думаю, сможет что-то добавить. Благодарю вас за терпение и внимание.

Світленко Сергій Іванович:

– Дякую. Дякую, Ірино Федорівна. Володимир Миколайович, прошу, як вам зручніше.

Шалобудов Володимир Миколайович:

- Мне трудно что-то добавить, т.к. Ирина Фёдоровна всё чётко рассказала. Могу только добавить по нумизматике. Кроме восточных монет пары копеек и первых Романовых, это единственные 1600-го. Их больше двух десятков, которые не могли уже участвовать в оборотах. И по поводу парка Шевченко. Кроме смальты попадались фрагменты амфор. Также была найдена монета - смежная фолиса конец IX начала X века, что говорит о том, что освоены были эти территории задолго до построения здесь города.

Світленко Сергій Іванович:

– Шановні колеги, запрошую до обговорення... Пан Старостін, будь ласка. Валентин Сергійович, прошу.

Старостін Валентин Сергійович:

– Я почну, хоча мені дуже незручно. Але, Ірино Федорівна, ми ж не дарма писали цю книжку, в якій взагалі-то розглянуто не Новий Кодак. Тут розглянуто усі три великі поселення на Дніпропетровщині: Старий, Новобогородицька і Новий Кодак. І тут було досить докладно розглянуто, чому саме тут виник Катеринослав Кільченський. І було зроблено висновок, що процес його виникнення пов'язано з ідеологією. Тому що, якби це була спроба продовжити саме місцеву традицію, він би виник саме на місці Новобогородицької фор-

---

теці, якщо вже брати Самару як такий осередок. Але справа в тім, що тут (це власне мій відділ), спираючись на документи XVIII сторіччя, спираючись навіть на нашу місцеву історіографічну традицію, дійшли висновку, що Катеринослав Кільченський не має відношення до Катеринослава Дніпровського.

Якщо ми будемо казати про модель міста – це можливо. Тому що модель була застосована одна і та ж сама. Ми беремо місце, яке знаходиться рівнобіжно від різних старих населених пунктів, тобто ми утворюємо взагалі нове ідеологічне утворення. І було створено нове місто, але доля Катеринослава Кільченського не є основою. І на жаль ніякого перенесення або переведення установ з Катеринослава Кільченського на цей бік Дніпра не було. Тому що повітові установи Катеринослава Кільченського залишились за містом Новомосковськ і згодом були переведені у Самару... Самарчик, Новоселицю, яку й перейменували на місто Новомосковск та у повітове місто. До речі, теж цікаве утворення і фактично не досліджене. Все ж таки 1776-й рік близько 10 тисяч населення - це дійсно велике місто, навіть за масштабами України козацької. Це місто.

Губернські установи з Катеринослава Кільченського були переведені до Кременчуга. Разом з тим саме з 1776-го року саме Новий Кодак став повітовим містом Російської імперії. І саме на базі цього повітового міста було засновано місто Катеринослав. Документи стосовно городової округи Нового Кодака 1783-го року надруковані ще Василем Відновним. Половиця входить в городову округу міста Кодак. До речі, ці документи навіть знімають з князя Потьомкіна звинувачення у фантазерстві і дуже великих планах. Тому що краєзнавча місцева легенда свідчить, що у нас мало бути фантастичне місто від Сури і до Дніпра, і від Нового Кодака до Старого Кодака. А це всього-на-всього городова округа Нового Кодака, яка перетворилась у городову округу Катеринослава. І саме на базі новокодацьких установ, новокодацьких територій. На базі взагалі міста Новий Кодак і формувався Катеринослав Дніпровський. В нас було дуже багато перейменувань такого роду. В нас була Царичанка, яка певний час була Олексополем, але певний час Олексополем була і Нехвороща. Петриківка була повітовим містом. Саксагань була повітовим містом, хоч і недовго. І вони не продовжували свого розвитку. І стосовно археології, на жаль, я дуже ціную те, що було зроблено у Новобогородицькій фортеці, але на Старій Ігрени там культурний шар не менший. А наприклад у Новому Кодакі і Новомосковську дослідження фактично не проводились окрім випадкових знахідок. Тобто археологія в даному випадку може свідчити лише про вели-

чезне значення Новобогородицької фортеці. Але дати повну відповідь про те, що тут відбувалося, вона поки що не в змозі.

Ковальова Ірина Федорівна:

- Простите, я говорила тільки о Самари. Я не говорила о території Богородицкой крепости. И ни одной монеты из крепости не происходит. Это ж совершенно не совмещённые объекты территориально. Самарь и Богородица – рядом. Но территориально: это одно, а то – другое.

Світленко Сергій Іванович:

- Так, добре. Продовжуємо дискусію. Запрошую взяти слово доцента кафедри української історії Кавуна Максима Едуардовича. Треба зазначити, що Максим Едуардович захистив фактично першу кандидатську дисертацію з проблеми, яку ми обговорюємо сьогодні.

Кавун Максим Едуардович:

- Да, спасибо, Сергей Иванович, потому что в 2003-м году защищена кандидатская диссертация «Происхождение и ранняя история города Екатеринослава». Мне довелось работать в петербургских и московских архивах фактически единственному историку в постсоветский период по этой теме. Так вот мы говорим в основном умозрительно. Я принёс планы. Сейчас я хочу объяснить свою позицию. В «Исторії міста Дніпропетровська» 2006-го года мной в принципе развита концепция, о которой говорила Ирина Фёдоровна. Очень интересно у нас коррелируются взгляды с первым докладчиком. Значит, первое – мы должны договориться о терминах. Во всём мире нету единой теории о происхождении городов. Результаты в конкретном каждом городе взяты или из культурной плоскости, или из идеологической. Вот я приведу два примера. Например, это всем вам известный Петербург. Мы все прекрасно знаем, что на территории Петербурга находятся значительно более древние поселения, в том числе и тех орд чухонцев, о которых писал Пушкин, извиняюсь, и также крепость Ниенштадт, шведская крепость Ниенштадт, собственно, со взятием которой был основан Петербург. Ну, вы прекрасно понимаете, что Российская империя могла считать датой основания только дату основания самого Петербурга. Ну, и как мы знаем, до сих пор, несмотря на то, что в ареале города находятся гораздо более ранние поселения, берётся

дата 1703-й год. Ещё один пример из той же категории это Вашингтон, столица Соединённых штатов, федеральный округ Колумбия. Сам город основан в 1790-м году. Опять же, по велению не царя, а в данном случае по акту Конгресса, и в то же время он поглотил в процессе расширения ещё в XIX-м веке город Джоржтаун – маленький колониальный городок, который основан в XVII веке. Но никому не приходит в голову считать летоисчисление столицы от этого Джоржтауна.

Естественно, урбанизационные процессы в Надпорожье ни в коем случае не были линейными, и на мой взгляд, и работы краеведов это подтверждают, и работы господ Бинкевича и Камеко подтверждают эту линию. Можно говорить о трёх этапах урбанизационных процессов. Значит, это древнерусский этап, который ни в коем случае не следует выпускать, и это монастырь полулегендарный и Игреньский город, который есть версия, что он назывался Пересечин, насколько я помню. И есть этап польско-литовский, литовско-польско-казацкий и есть этап имперский – это Екатеринослав.

Вот на мой взгляд не следует огульно отказываться от даты 1776 год, поскольку это дата возникновения Екатеринослава как модели. И я совершенно не согласен с предыдущим докладчиком по поводу «несвязи» между этими двумя поселениями: первым городом и вторым. Поскольку вы прекрасно понимаете, без первого не было бы второго. Это то семя... Можно говорить, да – это идеология, это культурный пласт, это поликультурность. Вот интересно, что в Екатеринославе Кильченском уже была применена такая модель – было 4 церкви для четырёх различных общин. Эта модель, которая была перенесена на Екатеринослав Второй. И я тут хочу остановиться на нескольких моментах. Ходит очень много мифов. Первый миф, что Екатеринослав Кильченский находился на месте Новомосковска. То есть это абсолютный миф. Это незнание фактов. Он находился на месте посёлка Самаровка современного и острова Самарский Самарского водохранилища. Он примыкает прямым образом к... вот городок Самарь... как предместье всего этого Екатеринослав Кильченский.

И очень интересно, что в военно-историческом архиве мне удалось найти те же документы, о которых говорила Ирина Фёдоровна, о том, что мотивировал Потёмкин, и с ним губернатор Чертков основанием города именно необходимостью возле Самари. Т.е. мы можем на сегодняшний день говорить о том, что дата основания Екатеринослава Кильченского может быть отодви-

нута вглубь. Это может быть. Но не отказываясь от самой даты 1776. Вот. И на мой взгляд существует действительно цепочка, о которой впервые заявили наши уважаемые краеведы в книге «Городок Самарь»... «Городок старинный запорожский Самарь с перевозом»... Это линия – левобережная линия урбанизационного процесса. Это древнерусский период. Игреньский город русичей, XI – XIII века. Потом он плавно перетекает в Самарь, в городок Самарь, который, к сожалению, мы не можем точно датировать. Ну, и Самарь, переростая уже в Новобогородицкую крепость, обуславливает возникновение Екатеринослава Первого. То есть, на мой взгляд, если вести вопрос о летоисчислении, то либо нужно брать от исторического ядра города, всё-таки это Екатеринослав Днепровский (дата основания 1787, та, которая была до революции). Вот мы находимся возле Преображенского собора, т.е. дата заложения храма. Либо это дата самого древнего урбанизационного этапа, т.е. либо это Самарь, либо (если будет доказано) что это Игреньский город, тогда надо брать во внимание Игреньский город. Ну, и тут следом ещё такую интересную вещь высказать, что вот тот самый план, о котором говорила Ирина Фёдоровна, где парк Шевченко изображён. Но это я нашёл не в Петербурге, это план города из «Атласа Екатеринославского наместничества». Потом я поделился с нашими краеведами. Тут изображён дворец и зимовник Лазаря Глобы. Зачем, собственно, демонстрируется этот план? Чтобы показать, какие возможности дальнейшего исследования есть, это первое, т.е. мы не можем сейчас сделать точный вывод, мы должны ещё много-много идти, много-много проанализировать. И встаёт вопрос у нас монастырь, от которого и Феодосий Макаревский, в принципе, и Гаврил Розанов частично хотели бы вести летоисчисление нашего города. Опять же это вопрос только археологии... только археологии. Тут вопрос к городской власти – нужны очень серьёзные археологические исследования. Ну, и со своей стороны скажу насчёт теории о происхождении города Екатеринослава от Нового Кодака. Я совершенно её не поддерживаю по той простой причине, что Кодаки не были поводом и ядром для формирования города. И вот я всё время хранил этот план. Это план Екатеринослава 1848 года. Вот ядро. Вот Екатеринослав Днепровский, и вот Кайдаки. Между ними расстояние 8 – 7 километров, т.е. даже на 1848-й год они находятся (и вот эта линия означает границу городской земли, между ними проведена ещё межа, так называемая). Т.е. Кайдаки может быть Потёмкин хотел включить в свой состав Екатеринослава, но этого исторически не произошло, и они отделились от города. Об этом пишут все исследователи. И они остались развиваться своим путём. При чём очень важно, что ведь длился десятилетиями суд между жителями Новых Кайдаков и Екатеринослава, т.е. ни

о какой связи органической нельзя говорить. И насчёт органов власти. Да, я понимаю, что уездные учреждения Екатеринослава Кильченского, да, они были переведены в Новомосковск. Но мы забываем о губернских учреждениях, которые, собственно, являлись стержневыми. Губернские учреждения Азовской губернии были переведены в Кременчуг. Там была пертурбация этих органов, и в 1789-м году они осели в Екатеринославе. Это первое. Второе, до 40-ка деревянных зданий Екатеринослава Кильченского были переведены в наш Екатеринославо. И я просто прошу не забывать тот факт, что католический костёл Екатеринослава Кильченского стал первой деревянной Троицкой церковью, о чём почему-то никто не упоминает. Потом имя города. Имя города, его статус – это всё унаследовано от Кильченского Екатеринослава. Поэтому я считаю, что ну, во-первых, мы не должны обвинять предшественников, что доминировала только одна идеология. Тот же Яворницкий написал: «Город Екатеринославо всецело творение князя Потёмкина.» По каким причинам он это сделал? Я не думаю, что ему можно предъявлять, что вот по заказу Хатаевича он написал эту книжку. То, что ему в своё время предъявлял Юрий Андреевич. Т.е. на мой взгляд, эта книжка как раз и не вышла потому, что он там провёл свою версию. И, конечно же, основание Екатеринослава – это своего рода урбанистическая эволюция. Мы не должны отрезать предыдущие этапы, но вот на мой взгляд, что если вести от исторического ядра, то это, конечно, Екатеринославо. Если мы сможем через Кильченский город, Новобогородицкую крепость, Самарь продлить эту линию, то это будет прекрасно. Но для этого необходимы очень серьёзные исследования, и это вопрос больше всего к власти – наше финансирование. На мой взгляд, материалы архивов – они ещё дают массу возможностей для исследования. Т.е. я хотел бы поблагодарить устроителей, я думаю, что этот «круглый стол» послужит ещё очередным стимулом к исследованию этих вопросов. Спасибо.

Світленко Сергій Іванович :

- Дякуємо, Максиме Едуардовичу. Будь-ласка, хто ще хоче включитися в дискусію? Іван Сергійович Стороженко, прошу.

Стороженко Іван Сергійович :

- Шановні учасники, я стою на такий позиції, що наука не робиться колективами, вона робиться особистостями. Ми обговорюємо наукову проблему: витоки Катеринослава. Треба, щоб проблема ця була розібрана вченими.

Може одним, якимось вченим або колективом. І тоді можна обговорювати: погоджуватись чи не погоджуватися. На таких круглих столах проблеми такі не вирішуються. Я, наприклад, не запрошую до круглого столу визначити де і як відбулася Жовтоводська битва. Я розробляю концепцію по джерелах і виїжджаю з археологічною експедицією і працюю. Тому я вважаю, що цей шлях - обговорення – він не вирішить цю проблему. Треба, щоб вона була розроблена фундаментально вченими. Я вже казав або одним вченим, або ж якимось колективом. Мені подобається книжка, яку випустили от Старостін Валентин Сергійович, Харлан, Репан, в якій подано витоки, корені Катеринослава. Я вважаю, що цікава ідея Старостіна Валентина Сергійовича про трансформацію Нового Кодака в Катеринославі, на підставі трансформації управління структурами в населених пунктах. Ну, і адміністративна трансформація Кодака до Катеринослава. Я вважаю, що цю концепцію, тут не залежно від того, на якому кілометрі був Кодак від Катеринослава, можна над нею попрацювати і ґрунтовно обоснувати таку трансформацію від такого містечка до губерньського міста Катеринослава. Вважаю, що святкування треба якось по-іншому проводити. Треба розпочати його з знищення Запорізької Січі, арешту Калнишевського, інших, і потім утворення цього міста, і цю трансформацію якось розробить науково. Ну, я Валентину Сергійовичу вже говорив, він буде працювати і далі. Що стосується Кільченського Катеринослава один, я, як в минулому військова людина, ну, вважаю так. Ну, уявіть собі, ви – керівництво Російської імперії. Ви знищуєте в 1775-му році Запорізьку Січ. Що можна очікувати? Можна очікувати повстання і участі у ньому Криму. Тому приймається рішення... ну, це моя гіпотеза, - приймається рішення утворить базу – перевалочний пункт – на двох Перевозах: у нас – через Самару, і через Дніпро біля Нового Кодака, так званий Кам'янецький перевіз. Для цього і будується терміново цей, ми називаємо його Катеринославом першим, оця фортеця. Ну, а повстання не відбулося, і поступово місто Катеринославі накоплювалось на правому березі. А, я вважаю, щоб замаскувати цей факт – назвали його Катеринославом першим. Це моя думка. Тому що, зважаючи на те, в якому місці вона стоїть ця фортеця, вона безумовно для оборони. Для якихось інших задач вона не підходить. Вона для концентрації військ. І на правий берег, і на лівий можна направити ці війська. Це моя така думка. Ну, і я думаю, тут ми слухали кандидата історичних наук, який ґрунтовно займався цією проблематикою. І мені, як людині, яка не досліджувала... взагалі я не люблю обговорювати питання, які я не досліджував. Я просто висловив от загальну свою думку, і вважаю, що треба, щоб науковці, або хтось із особистостей наших наукових попрацював над цією проблемою. От тоді вже можна було б погоджуватися, або не погоджуватися з

вирішенням цієї проблеми.

Світленко Сергій Іванович:

- Так, дякую, Іване Сергійовичу. Професор Савчук Варфоломій Степанович.

Савчук Варфоломій Степанович:

- Це з прадавньої історії Катеринослава. Це не моя тема, тому я скажу тільки свої побажання, базуючись на загальному розумінні проблеми. Розумієте, навіть такі теми як час заснування міста, інституту, якоїсь там установи. Які, навіть, наближені до нас, але дуже складні. Я вам приведу приклад прямо на нашому місті. Дивіться, коли в нас виникла Медична академія? Одні пишуть, Медична академія сама пише: у 1916-му році. Інші кажуть, у 1918-му, коли виник Катеринославський університет. В дійсності вона виникла, це моя точка зору, вона виникла у 1920-му році. Але ви спробуйте це довести керівництву Медичної академії, бо воно пов'язує не з тим, що у Катеринославському університеті був медичний факультет, а з тим, що почалася вища медична освіта на Вищих жіночих курсах у 1916-му році. І це питання, яке нас відділяє на якихось 90 років і досі не вирішено. Візьмемо інший приклад. Візьмемо наприклад... ну, що тут у нас є? Дніпропетровська металургійна академія. 1899-му році вона виникла? У 1905-му? Чи у 1930-му? Знову ж таке питання. І ось дивіться, як розумно вийшла Металургійна академія з цієї складної ситуації. Вона заявила... Спочатку в них було: 100 років Металургійної академії. Після того, як я поговорив там, і Ганна Кирилівна, я пам'ятаю, ми говорили з цього приводу дуже багато, вони написали, подивіться на їх обкладинку: «100 років металургійній освіті». Ото правильно. Бо металургійна освіта почалася як був заснований факультет спеціальний у Катеринославським вищим гірничим училищі у 1908-му році. Тобто я хочу сказати, що навіть не дуже віддалені дати вони потребують не тільки уточнення, а навіть нового погляду. З цього сенсу я дивлюсь, що виокремлюються дві точки зору. Зрозуміло, що дуже правильно всі говорили, що ми не можемо зупинитися і вести тільки від створення Катеринослава. Дві точки зору. Одна точка зору бере початок з Нового Кодаку. А друга точка зору сягає ще далі. Вони різні, вони відносяться до різних інституцій. Але з другої точки зору, якби ми хотіли просто тішити свої амбіції, що наш Катеринослав ще старіший, то тут можна було б зупинитися. Але тут дуже цікава і друга точка зору, коли, як методи я бачу, підтримується археологічними

дослідженнями, і вашими дослідженнями, яка веде аж до стародавніх часів. І мені здається, що тут треба працювати за обома напрямками. І треба навіть добитися від міста, щоб дійсно, щоб підтвердити ту чи іншу точку зору, треба провести археологічні дослідження. Треба якось говорити, щоб це не просто ми поговорили. А треба звертатись і до керівництва міста, щоб були виділені гроші. Щоб не просто тоді ми говорили: так або так. І тому, мені здається, що обидві точки зору вони зараз переважаючі, і їх треба розвивати й досліджувати. І тільки тоді ми вийдемо на той рівень, коли ми будемо говорити найбільш достовірно: це було так. От у мене таке побажання.

Світленко Сергій Іванович:

- Так, дякую, Варфоломій Степанович. Будь ласка, хто іще бажає висловити свою думку, свій погляд. Євген Абрамович Чернов.

Чернов Євген Абрамович:

- Я хотел бы обратить внимание на некоторую такую надежду, высказанную в начале спикером Сергеем Ивановичем, по поводу того, что не ангажированными будут взгляды. Я думаю, что это совершенно утопическая была надежда. Взгляд обязательно будет ангажированным, но вопрос заключается в том, какой ангажемент кто приобрёл. У кого и где. Значит, речь идёт о, в данном случае о тех мыслях, которые были высказаны, речь идёт об определённом ангажементе научной идеологией, каждый из которых... И это, в общем-то, приемлемый такой ангажемент, которым в общем-то не плохо быть ангажированным. Я в этом смысле тоже ангажированный человек. Как участник дискуссии я ангажирован, прежде всего, я сказал бы так, культурно-антропологическим взглядом на историю. И с этой точки зрения я полагаю, что даже такие даты весьма, скажем с точки зрения буквальной точности исторической, предположим 1787-й год – это вполне весомая дата точки отсчёта истории нашего города, потому что она была фактом в истории сознания екатеринославцев - днепропетровчан. Это не означает, что я хочу к этой дате привязывать начало развития. Я говорю, что такого рода факты, вот тут говорили о прерывности и непрерывности, так вот здесь мы имеем дело с непрерывностью исторической памяти. Во всех остальных вариантах мы имеем дело с наличием урбанистических тенденций в истории нашей территории, нашего региона, нашего края. Эти урбанистические тенденции могли бы вообще-то в принципе задуматься я думаю стоит над этим вопро-

сом: а почему раньше не было вообще в принципе и не видим мы проявления городского элемента, хотя с точки зрения природного-географического анализа, с точки зрения культурно-цивилизационного анализа здесь были предпосылки... мощные предпосылки возникновения именно города на этой нашей территории. И это тоже требует объяснения, как и каждая из линий, которая здесь уже названа.

Я вот здесь ещё, Сергей Иванович, с вами не совсем принимаю и принимаю, ... я думаю, что речь идёт не о полилинейности. Здесь нужно отказаться, на мой взгляд, от строго линейного подхода к истории. Значит, это не линейность в буквальном смысле. Это культурные слои, которые между собой, собственно говоря, не всегда имеют связь. Вот, например, в том варианте, который предлагает Ирина Фёдоровна, здесь есть связь. Но эта связь между чем? Между Самарью, Новобогородицей и Кильченским Екатеринославом. Здесь есть некая версия... я не хочу, сейчас объясню, ... но она заключается в другом. Есть ли связь между этими поселениями и Екатеринославом Днепропетровским? Вот Максим Эдуардович высказывает гипотезу, что можно проследить эту связь. Для меня, например, т.е. я полностью принимаю идею, в данном случае Максима Эдуардовича по поводу того, что между Екатеринославом Кильченским и Екатеринославом -Днепровским, как сказала Ирина Фёдоровна, два существует преемственность. При этом я отнюдь не считаю, что были правы те, кто волюнтаристски там решал вопрос о праздновании там двухсотлетия города и так далее и тому подобное. Здесь есть масса такого рода проблем. Но единственное что, я хотел бы обратить внимание на вот этот важный момент. Что мы имеем дело в истории возможно методологически значимый момент. В истории одного и того же пространства мы можем иметь несколько годов, не связанных между собой. И это требуется оценить. Спасибо за внимание.

Світленко Сергій Іванович:

- Так, дякуємо Євген Абрамович. Будь ласка шановний, Володимир Васильович Бінкевич.

Бінкевич Володимир Васильович:

- Ну, очень интересно всё предложенное. Но тут может быть, так некоторая информация мы с Вадимом Фёдоровичем исследовали, что нашему го-

роду больше тысячи лет. И естественно, что чем большую дату мы называем, тем больше неопределённости, и тем больше вот этих сомнений. И то, что все выступающие говорили, что даже здесь вблизи, так сказать, даты института не можем определить. И есть разные мнения, и они могут отстаиваться. Но мне... я очень поддерживаю ту линию, которую Ирина Фёдоровна высказала, Максим Эдуардович сказал... И вот всё-таки о тысячелетней истории. Есть в общем-то очень такие факты... Ну, я видел здесь улыбки у некоторых, а факты в общем-то говорят, что действительно можно этот пласт периода Киевской Руси. И что в 940-м году здесь... до 940-го года здесь был город Пересечин. Город Пересечин он называется в летописях. Я боюсь, чтоб не задолжить ваше внимание на такой очень длительной истории. И есть в летописи... в трёх летописях упоминание об этом городе. И есть много историков, которые занимались и отыскивали этот город, и в общем есть много версий. Здесь упоминался город Киевской Руси, который открыт на Игреньском полуострове. И в общем-то историки и краеведы стали связывать эти два города. И город Пересечин – это город славянского племени уличей. Уличи – это загадочное племя и само по себе, и тем более был загадочным город Пересечин. И впервые в 50-х годах Рыбаков исследовал эту проблему и сделал выводы, которые поддерживают и археологи, что город Пересечин ниже был от... ниже Киева. И вот связывали его с городом вблизи Киева на Стугне. Была дискуссия и сейчас продолжается, видимо, в меру тех возможностей, которые историки имеют в Молдове, Харьковской области. И чем можно обосновать то, что он именно здесь был? Известно тоже по летописям, что... и вот нам наши уважаемые коллеги сделали громадное одолжение – опубликовали статью в том сборнике, который они презентовали здесь. И вот Алексей Лазько содействовал много, Семён Абрамович помог... Поэтому здесь я не изложил, видимо, всех этих аргументов, и в статье они все не изложены. В ноябре выйдет книга, где мы попытались с Вадимом Фёдоровичем все эти аргументы изложить подробно. Но всё-таки кратко что, если уж я взял слово и говорю о тысяче лет... о тысячелетней истории. Во-первых, непрерывность, о которой мы говорим, она, в общем-то, вызвана и обоснована той географической средой, в которой мы живём. Это вот необходимость самоорганизации населения на этой территории, где начинались пороги. Здесь просто нельзя было пройти и нельзя было не жить. И жили здесь вот люди, начиная от антов и... там VI век новой эры можно говорить... и вот крепость Башмачка и... связал вот Рыбаков, который детально рассмотрел это с улицами Вознесенское... Вознесенский лагерь затем Петрово-Свистуновский. И само название Пересечин. Ну, вот как мы обратили внимание на него тоже. Это пересечение. И в «Этимологическом

словаре летописных названий Южной Руси» это «город, пересеченный шляхами». Ну, он ассоциировался теми, кто жил в это время с самым важным пересечением. Это было пересечение самых важных шляхов, которые в то время были. Это был путь «из варяг в греки», которым... по которому рвались вот киевские князья везти дань, и как раз препятствием было то место, в котором начинались пороги. И «путь залозный», «путь соляной». Эти пути пересекались. Здесь именно надо было разобраться, по какому пути идти... где идти. А то, что здесь было самое такое... пересечение... и переправа древнейшая мы в общем-то и вот Ирина Фёдоровна в своих книгах, и в исследованиях по Екатеринославу то есть, тут я немного отступлю, можно говорить, что он там урбанистический город и так это всё было... Но мы не можем этот пласт скрыть. Пересечение наиболее древнее там, начиная с бронзового века и по Кодацкому порогу люди ещё помнят, если мы говорим об исторической памяти, то помнят, как по Кодацкому порогу летом переходили люди. Вот и из Чаплей и Любимовки... это вот недавно было в газете. Значит, они просто говорят, что переходили с одного берега на другой по этому месту. Это было наиболее такое яркое пересечение. Есть много других, косвенных естественно вообще-то обстоятельств, которые позволяют судить об этом. Три года стоял возле этого города Свенальд, которого специально там наняли, чтобы он уличей каким-то образом... преодолел, в общем-то, это препятствие для того, чтобы везти дань... собираемую дань в Византию. Три года... в общем-то, это такое странное явление, что три года можно стоять возле города. В общем, если его рассмотреть, то логика в том, что стояли эти воины возле тех мест, где пересекался как раз Днепр, и затрудняли переезд... переход. То, что Пересечин затем был в других местах, тоже имеет объяснение. Перешла верхушка контролировавших это место людей, перешла к Киеву. И, в общем-то, много других здесь таких обстоятельств, которые показывают ну то, что действительно можно начинать дату и в общем-то историю основания города от тысячелетней истории. И непрерывность, о которой мы говорим... Есть и другие науки... И я больше занимаюсь вот кибернетикой, синергетикой там, информатикой... то есть показывают... все эти современные исследования говорят о том, что здесь нельзя было... действительно невозможно критерия установить такого однозначного что городом считать и как он изменял свои... как изменялись... изменялось количество людей, которые здесь жили... где они жили. Может быть, они в тех же балках прятались, когда здесь проходили люди, может быть ещё каким-то образом. Но во всяком случае они добрались я верю вот до того исследования, что Ирина Фёдоровна детально... не так может быть конкретно... о Самари. Тут непрерывность... Но непрерывность

была и до этого времени. И можно, значит, приводить много доводов в этом отношении. И также как непрерывно, надеюсь, будем жить и мы. Ну, всё.

Світленко Сергій Іванович:

- Дякуємо, Володимир Васильович, дякуємо. Так, будь ласка, Валентина Іванівно Лазебник.

Лазебник Валентина Іванівна:

- Сегодня я хочу назвать вам имя человека, это сотрудник исторического музея. Человек, которого нет в живых, с которым и мне не пришлось быть знакомой. Но, благодаря которому, дата 1776-й год, дата основания Екатеринослава в общем-то вошла в нашу историю. Вот на протяжении почти уже тридцати лет она фигурирует. Это Григорий Ильич Шевченко, заместитель директора по научной работе в 60-е, в первой половине 70-х годов. Когда я пришла в музей, он уже не работал. И хочу сказать далее, что именно он, работая в архивах - центральных архивах, обнаружил эту дату, документы, относящиеся к этой дате, привёз их в город, и как бы музей доказал на то время эту дату установленной, и отмечал город своё двухсотлетие. Сергей Иванович в своём выступлении сказал о том, что в 1887-м году, когда город отмечал своё столетие, дата была единственной и никто не подвергал её сомнению. Но это в общем-то не совсем так. Потому что документы, которые мы знаем о самом праздновании столетия Екатеринослава и выше, и после него в советск... послереволюционное время, мы верим уже о том, что хоть город и отмечал своё столетие в 1887-м году, но все знали, что основан он был немножко раньше и называли дату 1776-й 1777-й годы. Вот поэтому Шевченко именно к этим датам, к этому периоду в поисках документов и обратился, и обнаружил их. То есть, наши предшественники: и Дмитрий Иванович Яворницкий, и историки, которые работали здесь, и люди, которые занимались этой историей, писали книги по истории первого столетия Екатеринослава, называют эту дату. И здесь, наверное, нужно сказать о том, что... что такое в общем-то город. Город – это прежде всего живущие в нём люди. Но сами по себе они жить где-то не могут. Они должны где-то работать, получать где-то заработную плату, чем-то заниматься. Должны быть в каждом городе свои органы местного самоуправления. Таким органом для нашего города была Екатеринославская городская дума. И в пользу аргументов Ирины Фёдоровны Ковалёвой я хочу сказать, что наша Екатеринославская городская дума была избрана в 1787-м году, и

проходили эти выборы в Екатеринославе Кильченском. И именно в Екатеринославе Кильченском мещане новгородчанские, что при Старосамарском ретрансформенте из своей среды выбрали двух человек: Григория Кишку и Афанасия Серьянского, которые стали гласными Екатеринославской городской думы. Это говорит в пользу Екатеринослава Кильченского, который был там, где начиналось наше общественное городское самоуправление, избранное из мещан села Рыбальское, они также приняли участие в этих выборах и были избраны в Екатеринославскую городскую думу. И всего их было десять человек из самого Екатеринослава Кильченского. И только когда город начал строиться на этой стороне Днепра, и пока ещё не было дома для городской думы, он появился в начале где-то 90-х годов, то есть, через четыре почти года. Городская дума работала в Екатеринославе Кильченском, а затем все эти десять человек, переехали в Екатеринослав, на правую сторону, где продолжили свою работу. И уже очередные выборы были на этой правой стороне Днепра. Вторые выборы в городскую думу. То есть, вот это аргумент, который мы никак не можем отрицать. Он был. И городская власть и до сегодня самоуправления существует. Сейчас у нас создаётся музей местного самоуправления, и об этом ещё и ещё раз будет говориться. Ещё я здесь должна сказать о том, что представлял из себя Новые Кайдаки. Вот в книге, которая вышла, идёт история о Новых Кайдаках ну, скажем, XVIII, XIX, ну там XVII век. Ну, а дальше? Что было с Новыми Кайдаками дальше? Ну, такие документы исторические в музее тоже обнаружены. И они как бы есть. Ну, скажем, наиболее официальный документ, это документ первой всеобщей переписи населения российской империи, которая происходила в 1897-м году. Это факт. По этой переписи вышел огромный том «Екатеринославская губерния» Статистическим комитетом в империи... И там значится, что в 1897-м году, согласно материалам переписи официально Новый Кодак значится в документах как село Новые Кодак и «віднесен до місцевості, яка розташована була поблизу міста Катеринослава, але до нього не приєднана.» Вот конец XIX века... селище Новий Кодак, которое не имеет никакого отношения: ни земельного, ни организационного к Екатеринославу. В Екатеринославе работает Екатеринославская городская дума и подлежащая ей территория, в селе Новые Кодак работает селищное волостное правление. Что же касается дальнейшей истории Нових Кодаков, то её, конечно же, нужно исследовать. 10-е, 20-е годы XX столетия. Но мы нашли документ, что только 8-го сентября, ой, августа 1929-го года было принято решение Днепропетровского городского совета о присоединении к городу сёл Мануйловка, Шляховка, Сельские Кодак, Мандрыковка. 29-й год. Впервые такое решение Днепропетровск принимает о присоединении. Но

всё равно в это время пребывающие в черте нашего города, уже Днепропетровска Новые Кадаки продолжают носить название селища. И только решение облисполкома 1956-го года после Великой Отечественной войны ликвидировало это название и окончательно сделало Новые Кадаки частью города Днепропетровска. Вот 1956-й год, когда Новые Кадаки были присоединены к Екатеринославу и вошли в его состав. Старые Кадаки до сегодняшнего дня находятся за пределами города Днепропетровска нынешнего и очень далеко. Хотя из Новых Кадак очень много выходцев жили в городе Екатеринославе. Хотя бы пример можно привести городского головы Белявского Прокофия Андреевича, потомственного почётного гражданина, портрет которого мы недавно разыскали. Он родился в Новых Кадаках в 1803-м году. Но вместе с семьёй, конечно же, переехал жить в Екатеринослав. Потому что Новые Кадаки по сравнению с развивающимся Екатеринославом стали местечком, которое «вкрай занепало» уже в конце XVIII столетия. Поэтому я считаю, датой основания и поддерживаю ту, которую установил наш исторический музей 1776-й год. Хотя не отрицаю, и видела и читала документы, которые говорят о том, что город был на Половице. Вопрос с Половицей, я считаю, что можно будет рассмотреть как одну из версий. Спасибо.

Старостін Валентин Сергійович:

- Можна одразу ж невеличке запитання? Валентино Іванівно, так що, Новий Кадак ніколи не належав до міста Катеринослава?

Лазебник Валентина Іванівна:

- Получается, что да.

Старостін Валентин Сергійович:

- А розмежування 98-го? Саме коли є свідчення його приналежності до міста. А документи? До речі, Ганна Кирилівна друкувала дуже чудові описи цих земель 1820-го.

Лазебник Валентина Іванівна:

- Ну, то, что мы имеем по документам – мы имеем.

Кавун Максим Едуардович:

- Можно дополнить по этому вопросу?

Слабошпицький Михайло Федотович:

- Перед доповненням запитання. А чому і звідки, чим викликана така сліпа віра документам? Згадайте ж сентенцію Тинянова, який казав: «Документи часто брешуть як люди або більше». Чому така сліпа віра документам?

Лазебник Валентина Іванівна:

- Все верят документам.

Ковальова Ірина Федорівна:

- Все мы на них опираемся.

Світленко Сергій Іванович:

- Значить, дискусія активізується і в порядку надходження пропозицій. Так, Олексій Миколайович Лазько першим.

Лазько Олексій Миколайович:

- Спасибо за то, что дали мне возможность. У меня такой вопрос. Может быть, Валентина Ивановна или Максим Эдуардович на него ответят. Это вопрос с позиции не историка, с позиции гражданина, жителя нашего города. Вопрос следующий. С одной стороны мы видим, как идёт развитие казацких традиций. Мы говорим о том, что у нас действительно богатые казацкие корни. А с другой стороны, вот я слышу, что мы говорим об историческом ядре. Другой момент, что мы видим, как города, которые рядом с нами находятся: Полтава, Харьков, Запорожье, занимаются своей историей. Так сказать, ищут древние корни. И вот я услышал, что Новый Кодак никакого отношения к этой проблеме не имеет. Так как никакого отношения? Если это же наш один из восьми районов – Новый Кодак. Да, я не говорю о том, что Новый Кодак - это одно из мнений. Есть и Старый Кодак, – Юрий Мыцик говорил, есть и Стара Самарь, есть Половиця. Но у меня всё-таки вопрос, который я хочу адресо-

вать вам. Мы стираем казацкий этап в развитии истории территории нашего города?

Кавун Максим Едуардович:

- Нет, конечно.

Лазебник Валентина Іванівна:

- Как можно стирать, если Григорий Кишка? Смотрите какая фамилия гласного городской думы Богородицкой крепости. Казацкая, понимаете?

Кавун Максим Едуардович:

- Очень интересный пример Запорожье. Вот я хотел бы как раз отнести нашу аудиторию к примеру Запорожья. Все мы знаем Хортицу, да? Все мы знаем Сечь? Но Запорожье празднует юбилей от основания Александровска. В принципе никто не чувствует в этом дискомфорта, то есть, есть день основания города Запорожья и герб Александровска... И день Хортицы, день Сечи, день казачества, день Покровы. То есть нам необходимо... Это уже вопрос культурной плоскости. Не столько научно-исторической, сколько культурной плоскости. Я думаю, что можно устроить День Нового Кодака или День... для районов. Насчёт мнения Валентины Ивановны по поводу связи Нового Кодака и Екатеринослава, и в принципе продолжая её линию. Вот у меня описание города Екатеринослава 1792-го года. Первое описание, которое опубликовал запорожский историк Бойко. И мне странно, что оно не вошло в «Палимпсест» например. Значит, ... тут написано: «Пространство земли от Екатеринослава к Кайдакам...», а потом написано: «В нескольких верстах дороги от города к Кайдакам растёт разный лес.» То есть само первое описание показывает, что между ними большое расстояние земли. Значит, Кайдаки входили в город один раз. Это был указ Екатерины Второй. Был этот указ 3-го июля 1795-го года. Но, ... поскольку город очень тяжело развивался в направлении к Кайдакам... В направлении. То есть первая была застройка в низине, мы знаем, здесь на горе. То уже в начале XIX века Кайдаки практически выходят из состава городской земли, и во всех документах они уже выглядят... так сказать, отдельными. И тот план, который я показывал, он об этом... он об этом говорит. Насчёт казацкого этапа. Это очень сложный вопрос. То есть никто об этом не говорит, чтобы стирать... казацкий этап. Никто не говорит о том, чтобы ни-

велировать имперский этап. Это очень сложный культурный вопрос, это не сугубо исторический. И ещё момент. Я хочу просто заявить. Вот меня очень волнует вопрос: откуда взялась дата 1645-й год как дата основания Нового Кодака. Яворницкий пишет 1650. Феодосий даёт дату основания Перевоза как дату 1596, но я бы не верил Феодосию, потому что Феодосий – это очень не достоверный источник, на мой взгляд. Вот откуда она произошла эта дата? И на мой взгляд, прежде чем её пропагандировать, нужно было бы представить основание этой даты. Поэтому тут ещё масса спорных вопросов. Масса спорных вопросов для исследования. Ну, а по поводу связи Кодака и Екатеринослава - я полностью поддерживаю Валентину Ивановну.

Рижков Вадим Дмитриевич:

- Максим меня буквально опередил на полшага. Когда я прочитал ссылку - в этой книге приводится ссылка на Мыщика. Беру с полки Мыщика, открываю страницу – ссылка на Яворницкого. Беру с полки Яворницкого, читаю – Макаревский. Феодосий Макаревский. Открываю Макаревского - ничего подобного нет. Есть 652-й год описано, на той странице, где... В общем я там всё исследовал - непонятно. Другое. Макаревский, вы меня извините, но иногда складывается впечатление, что батюшка принял три рюмки коньяка, а потом сажился и начинал писать. Ну, не был он профессиональным историком. А то, что он писал, извините, выдумка на выдумке, не подкреплённая ни документами, ничем абсолютно. Вот мне хотелось бы услышать, откуда эта дата взялась вообще и по моим как бы... вот сколько я смотрел... Скажем, вот Дмитрия Ивановича Яворницкого открыл «История запорожских казаков», посмотрел по географическому указателю... Новый Кодак упоминается только в связи с событиями 1709-го года, когда... ну, перед Полтавой началась здесь борьба маленько, так? И что там пишется: «Старый Кодак и село Новое». Как Яворницкий трактует, это речь идёт о Новом Кодаке. Но, в самом деле – село Новое. Что такое село Новое – непонятно. И всё. По моим впечатлениям Новый Кодак вообще появился после того, как после Прусского мира срыли Старый Кодак, тогда вот население переместилось туда, к броду. Но не раньше. То есть, где-то начало XVIII века. Ни о каком XVII веке говорить не приходится. Ну, может быть, там был перевоз какой-нибудь – хата стояла больше ничего. Вот я об этом хотел сказать. То есть это всё полный туман. И может быть надо исследовать, искать документы, но я ещё раз говорю, у меня такое впечатление. А ошибка, мне кажется, есть самая главная методологическая как бы... такая ошибка – не ошибка... Всё сводится к тому, что мы пытаемся поменять дату

города в соответствие с чем? Вот мы раньше сто лет назад праздновали, ... столетие было празднование 9-го мая 1887-го года. А теперь мы пытаемся пересмотреть эту дату. Её пересмотрели раньше, сейчас... Почему? Мне так кажется, что это всё от того, что... от неприятия фигуры Екатерины Второй. Но, ... только лишь потому, что она ликвидировала Сечь, Запорожскую Сечь. Именно поэтому есть неприятие к ней.

Вообще у нас украинская история она до края замифологизирована. А основой мифа является казацкая теория. И, исходя из неё, все населённые пункты должны основать казаки. Именно мы взяли и пытаемся сделать. Вопреки фактам, вопреки всему. Это то, что называется в науке спекулятивным подходом: под заранее намеченную цель подгоняются бумаги. Понимаете? Надо нам пересмотреть своё отношение к Екатерине Второй и к событиям XVIII века. На историю нельзя сердиться, потому что оно уже имело место. А раз имело место, значит, была причина. Значит, это почему-то произошло. И если и была ликвидирована Сечь... в этом надо разобраться, какие были причины. Это отдельный разговор, да? Но, то что касается... Я думаю, что нужно адаптировать к украинской истории, вспомнить, что она разоружила Крым, а татары брали 5 миллионов только украинцев на невольничьих рынках. И наконец украинцы после Кучук-кайнаджирского мира 74-го года смогли спокойно спать. Потому что всё, что вы говорили, там города или крепостцы там, ну, Новобородицкие – они все были на фронтире, т.е. на границе. После Кучук-Кайнаджирского мира – границы сместили на Дунай, на Кубань. Изменилась геополитически ситуация. Всё изменилось. Именно из-за этого факта не нужно истерить. И за ней есть позитив. Вот этого позитива в украинской историографии не нашли. Извините, но я думаю, что это через некоторое время резонирует. Именно это и порождает дискуссию, коллизии эти. Вот такая моя точка зрения.

Ковальова Ірина Федорівна:

- Позвольте мне сделать маленькую ремарочку. Значит, я хочу призвать всех к спокойствию. Вадим Дмитриевич, мне очень не понравилась ваша реплика в адрес Макаревского Феодосия. Простите меня – это не метод. Что касается, так сказать, выступления. Руку – мы дадим слово. И очень прошу вас. Я смотрю уже щёки разгораются, люди начинают нервничать. Мы пришли сюда, чтобы в спокойной нормальной обстановке, так сказать, выяснить свои позиции. Мы не можем никому диктовать какой позиции кому придерживаться. Пожалуйста.

Світленко Сергій Іванович:

- Ну, і я дозволю собі одну ремарочку. От те, що говорив Вадим Дмитрович. Шановний, все ж таки історіографічна традиція ще XIX століття вустами Івана Франка показала значення політики тією ж самої Катерини Другої щодо українських земель. Тобто, тут з традицією все гаразд. Можливо не всі знають, але факти є. Так, і зараз в порядку наступності. Значить, будь ласка, пан Камеко Вадим Федорович і шановна Ганна Кирилівна підготуватись.

Камеко Вадим Федорович:

- Уважаемые господа. Я хотел обратить ваше внимание, что вопросы, связанные с датой города нашего, они в общем проигрывают сейчас эти процессы. По данным, вот тем, которые я сам считал, в Донецке находят или нашли зимовники на территории Донецка, и хотят, как бы подвязать дату основания Донецка к ним. В Харькове – вроде как бы поселение времён... салтовская культура...

Ковальова Ірина Федорівна:

- Нет. Ну, салтовцев это нет. Там копаются Киевское средневековье.

Камеко Вадим Федорович:

- Одесса – вроде как бы нашли там факторию античную на территории Одессы. В Запорожье, значит... Протовча. Летопись войска князей. На Хортице на Протовчей... тоже, так сказать, там вопросы эти рассматриваются. Как можно смотреть на эти процессы? И мы с вами вот собрались и обсуждаем эти процессы. Это то ли как мода или нет. Мы, например, я, там, рассматриваю это дело как идёт формирование украинской нации, так сказать, в этих условиях, в которых мы с вами живём. То есть это очень такой процесс, благородный. И необходимо в нём участвовать. Всячески содействовать этому. Поэтому вот инициатива, которую вот «Институт Украиники» - это очень похвально и ему большое спасибо за это. Конечно, любой житель города или населённого пункта хотел бы знать, а что же было раньше, откуда он и так далее. Поэтому если рассматривать эту проблему, то надо рассматривать в рамках тех границ города Днепропетровска, которые сейчас есть. Понимаете? Жители посёлка Шевченко, например, или Приднепровска чего они должны знать, что там были

значительно более, так сказать... формирование населённых пунктов ориентироваться на Половицу? Мы, например, рассматриваем в рамках границ города, которые сегодня есть. А завтра они ещё расширятся, между прочим. Так вот, нашему городу, благодаря усилиям учёных, специалистов, археологов, которые, так сказать, работали у нас здесь, нам просто, я считаю, просто повезло. Потому что у нас есть находки, исследования города русичей... города времён Киевской Руси на Игрени. Это проводил институт археологии в 80-е годы. Обнаружены там не какие-нибудь пятачки. Там город был. С кварталами. Город этот был и на Каменоватом острове и в Лоц-Каменке. Город это был большой центр ремесленный и торговый. Там найдены плинфы. То есть, есть такое предположение, что там и храм был христианский. Знаете, что такое? И он существовал, вот говорят, XII – XIII век. По крайней мере, там 150 лет. Город стоял на стратегическом месте. Перевоз был через Днепр. Перевоз через Самару. Путь «из варяг в греки» и так далее. Там же начинался Крымский шлях на Игрени. Вот такое вот место замечательное. Теперь как же дальше будем?

Да, к какой дате можно привязать начало такого города? Оно возможно было только после 940-го года, когда князь Игорь покорил уличей и захватил Пересечин тут. Три года в осаде был и так далее, и так далее. То есть, только после этой даты, возможно было существование этого города. Поэтому здесь в данном случае, вот мы как-то считаем, что где-то надо привязываться, если можно привязываться, к этой дате 940-й год. Дальше в период татаро-литовский, значит, была в этих местах таможня. По итогам тоже поселения. Потом в связи с изменением политики Крымского ханства, это всё перешло на Самарь. И вот мы пришли к Самари. Если мы хотим не выбрасывать казацкий период, а рассматривать его, то надо, естественно, обратить особое внимание на Самарь. Дело в том, что значимость Самари... Дело в том, что Самарь возникла раньше, чем Запорожская Сечь. Понимаете, что делается? В 1515-м году литовский князь Сигизмунд Первый издал указ и собирал полки вот в низовьях Самары, Нижнего Буга и Днестра. И как в этом случае возникала Запорожская Сечь, которая была независимой. И мы должны гордиться, что Днепропетровск как бы участвовал в этом деле и сказал своё последнее слово. Какое – надо исследовать. Дальше, я тоже здесь так солидарен, согласен, что действительно Екатеринослав он действительно на месте Новобогородицкой крепости.

Швидько Ганна Кирилівна:

- Я згадую попередні зібрання, де обговорювались думки з приводу за-

снування нашого міста. Там це було дуже, так би мовити, заполітизовано чи що. Там і сердились один на одного. І сьогоднішнє наше зібрання знаходиться у різній такій площині. Зараз ця площина науковою є. Ми надійшли, так сказати, до спокійного обговорення цього питання. У всякому разі перші виступи були такі... аж повчаючі. От Варфоломія Степановича Савчука, який говорив про надзвичайну складність цього питання, тому що проблема виникнення, заснування, датування міст вона надзвичайно складна, бо можуть бути різні методологічні підходи до цього. І від фортець може бути, і від юридичного, так сказати, якогось указу і так далі. Я не буду зараз перераховувати, це є у моїх публікаціях... це питання. Так що це, власне кажучи, залежить від того, як домовитись від чого, так сказати, датувати це. Єдине, що для мене ясно, це те, що кожна дата, яка тут звучала – це етап історії нашого міста, розвитку нашого міста. Етап, якісно відмінний від попереднього. Складність у чому? В тому, що наше місто включає в себе до десятка козацьких поселень. Я, наприклад, дуже люблю Половицю. Ну, дуже люблю Половицю. Але автори цієї прекрасної, чудової книги «Палімпсест» мене переконали, і я у передмові навіть написала, що я змушена, так сказати, враховувати, хоч це не збігається з нашими міркуваннями, але я змушена визнати солідність, так сказати, їх доводів, які вони приводять. Є й інші, так сказати, дослідження шановної Ірини Федорівни Ковальової, яка вийшла зараз не зовсім вчасно з моєї точки зору, бо я хочу сказати, що вона надзвичайно серйозні дослідження проводить із своєю проблемною лабораторією «Придніпров'я» по Богородицькій фортеці, цей перлині, можна сказати, нашого краю і нашого міста. Мені здається, що подальші наукові дослідження треба проводити обов'язково. Одна лінія – це Правобережжя, Кодаки обидва, тому що там є генетичний зв'язок між Старим та Новим Кодаком, так сказати. Половиця – самий центр, але ми ж знаємо, що Кодацька паланка була найбільш заселеною. І не враховувати в дослідженнях цей момент не можна. З іншого боку куди ти дінешся від тих знахідок, які мають дослідники Богородицької фортеці і все, що до неї там примикає. І в тому числі оті пломби 1524 року, і, то єсть, це казацько містечко Самарь, яке згадується ще у грамоті Стефана Баторія 1576-го року. Мені здається, що тут немає суперечностей великих. На даному етапі ми не готові. Треба визнати, що ми не готові назвати дату. Не готові, науково не готові. Куди ти дінешся від тих документів, які знаходить Максим Едуардович у архівах? Куди ти дінешся від тих археологічних знахідок, які Ірина Федорівна має? Куди ти дінешся від тих наукових викладок із посиланнями. Трапляється все, Вадим Дмитрович, трапляється все. Сам пишеш і сам потім знаходиш помилку, що при передруці щось та десь, щось втрачається і получається що якась нісенітниця – посилання на

когось. Але ми ідемо зараз, мені здається, як ми і далі будемо підтримувати цей нормальний ритм нашої наукової роботи, це є стимул. Отакі засідання є стимулом для подальших досліджень. Я приймаю те, що необхідно досліджувати, і що абсолютно, так сказати, історія нашого міста не може відмахнутися... якось так відсунути, сказати – це не наше: Новий Кодак, козацькі поселення, які на Правобережній Україні... Але ж немає куди подітися і від того факту, що у нас є, знову ж таки територія, яка входить до складу нашого міста, поселення... селище Шевченкове, де та Богородицька фортеця. Значить вони мають рівні права обидві концепції на даному етапі. А далі накопичиться ще література уже не гасильного, так сказати, типу. Не якісь, так сказати, ідеологічні напрацювання: хтось мені більше подобається той, чи інший, а повинні бути історичні факти. А що стосується історичних фактів, то в істориків є методи дослідження. Не просто знайшов документ і от зразу я вірю йому всьому. Він перевіряється іншими джерелами, стає в ряд інших якихось даних. І тільки тоді визначається достовірність того чи іншого джерела. Бо може бути і план, і все може бути, затверджений план міста, а міста не відбулося як такого. Місто затверджено на одному місці... з тим же Нікополем згадайте, ну, і дату там можна називати. А в реальності того не було, а побудовано на іншому, на іншій території. Так що я бачу значимість сьогodнішнього нашого «круглого столу» саме в тому, що ми вислухали точки зору не десь там поза углам: а отой написав те, а я – те, ні, оцей не прав, а я права, чи прав. Послухали один одного, і кожен – раз ти упевнений у тому, що ти доводиш, то продовжуй доводити це. Але шукай аргументи. Не гасла, а шукай аргументи для того, щоб могла громадськість наукова оцінити в майбутньому і вияснити, що дійсно оця точка зору вона переважає. А можливі й такі варіанти, коли можуть, так сказати, десь і зближуватись оці точки зору. Що стосується перервності чи безперервності ми знаємо. Січ скільки разів ліквідувалася, перевозилася на інше місце - я не маю на увазі 1709-й рік. На іншому місці виникала. Тим не менше Іван Сергійович підтвердить, що скільки б разів Січ, де б вона не була, як ото виникла колись (правда невідомо точно коли) ця цифра 38 куренів, так хоч за Дунаєм, хоч на Кубані, а куренів 38 і все. Магічна цифра. 38 куренів. Так і в даному випадку, так сказати: щось могло зникати, але через деякий час відроджується, може навіть на іншій території. Візьмемо навіть з Російської історії – Рязань. Розорена Рязань виникає на іншому місці. Тим не менше рязанці не відмовляються, так сказати, від своєї попередньої історії. Я ще раз хочу всім подякувати за такі серйозні міркування з доводами своєї теорії. Хочу сказати, що все воно має враховуватися, відстоюватися не тільки прихильниками тієї чи іншої теорії, але враховуватися і противниками тої теорії. Враховувати треба. Тоді,

можливо, це будуть більш глибокі такі дослідження, більш солідні. Мені єдине тільки не подобається, що постійно підкреслюється щороку чомусь: як день міста, так обов'язково отримується рік міста вивішується на всіх трамваях... вивішується дата, яка впроваджена була відомо коли, що наше місто отак, і як би вбивається в голову нашого жителя нашого міста (а всі ми тут зібралися – всі патріоти міста) День міста є день міста. У кожного з нас є день народження. І чогось особливо коли жінкам день народження святкують, так чогось рік не згадують. То все квіти, подарунки – рік не згадують. Так і в даному випадку, мені здається, коли чиновник намагається давити: мені головне так буде, так, як я хочу на даному етапі. І чиновник той є, а завтра його уже не буде. Але наше обговорення сьогоднішнє, навіть в цілому, мені подобається, що це є стимул для подальшої роботи. Дякую за увагу.

Світленко Сергій Іванович:

- Дякую, Ганно Кирилівно. Будь ласка, Іван Сергійович. Це уже другий виступ.

Стороженко Іван Сергійович:

- Я хотів би додати декілька слів про Новий Кодак. У 1638-му році польське військо знищило Базавлуцьку Січ. І після цього протягом чотирнадцяти років Січ, як структура, не була відроджена. Тобто Микитинської Запорізької Січі, яка згадується в нашій історіографії, не існувало. Відродження Запорізької Січі здійснив Богдан Хмельницький, яка отримала назву Чортотлицької. Після того, як у 1650-му році у лютому місяці на низу чернь козацька підняла у лютому повстання. Він вирішив відродити Запорізьку Січ, і зосередити весь пасіонарний елемент голої козацької на межі Дніпра. Утворення паланок він розпочав у 1650-му році. І тому Кодацька паланка була утворена якраз у 1650-му році. 1652-му було засновано вже Кіш, і утворена Запорізька Січ. Сформовано було 40 куренів, 2 курені потім були втрачені на зламі XVII – XVIII століття. І та Січ, яку ми знаємо сьогодні, це творіння Богдана Хмельницького. І теж саме існувала Кодацька паланка. Крім неї була Самарська і Інгулецька, Богорадівська і Кальміуська - п'ять паланок. Тобто я не можу сказати, звідки ця дата – 1645-й рік, а те, що вона 1650-го року це Новий Кодак, і є її документи, і Ганна Кирилівна може підтвердити, згадується якраз цього року. Чи було поселення раніше – важко сказати. Але така фортеця виникла у 1650-му році.

Світленко Сергій Іванович:

- Дякуємо, Іване Сергійовичу. Будь ласка, хто іще? Володимир Миколайович Шалобудов.

Шалобудов Володимир Миколайович:

- Вы извините, я три минуты у вас займу. Мы сейчас говорим о возникновении Екатеринослава. Уходим вглубь веков, где многое непонятно. Но у нас на носу маленький секрет. Никто не будет спорить, что Новобогородицкой крепость возникла в 1688 году. Основана. Так вот ровно 320 лет с даты основания Новобогородицкой крепости. Можете праздновать, можете печалиться...

Слабошпицький Михайло Федотович:

- Можна кілька слів? Товариство, дозвольте сказати слово від громадськості, якісь уваги й побажання. Я не історик. Хоча ці питання дуже близькі. І показало наше сьогоднішнє обговорення, я всіх уважно слухав, дуже симптоматичний момент. Навіть тут видно, що починається процес... можна я вас уточню? Усвідомлення українською нацією себе. І тут це звучало. Не названо, але це проходить. І тут два моменти. Звучав один момент – намагання просунути інтуїтивно в усвідомленні цього, і другий момент - затриматися на якихось схемах. Ви мені скажіть, будь ласка, коли і що взято за день народження і рік народження Лондона, Парижа, Риму. І яку методологію застосовано і що було мотивацією. Це перший. Другий. Я маю респект неймовірний перед істориками, але я завжди згадую цю фразу, яка звучить таким чином: «Історія надто серйозна річ, щоб довіряти її історикам... повністю». Мені здається, тут ми говорили, є момент той, що ми надто зайнялися, захопилися процесом інвентаризації. Ми ніби інколи зраджуємо історичному методу, а працюємо як в музеї. Ось що буде. Завтра, я допускаю, і ви не можете не заперечити, що з'явиться новий документ. От просто документ. І ми, замість того, щоб вірити, що тут були поселення на цьому місці. І до речі, прозвучала дуже твереза і логічна думка, якщо... це у вас, пані Ганно Кирилівно... у межах нинішнього, сьогоднішнього Дніпропетровська були ці поселення. Мають право вони давати? Мають, чи не мають? А той момент, що я говорив, що знайдеться інший документ, що відсуває, наприклад, на 50, на 70 років, і ми подивимось і знову як музейники скажемо: - О, ось це воно. Ви бачите, є архівний документ. І тому

я казав, що документи брешуть як люди. Не я казав – Тинянов казав. І неодноразово казав. Ви ж бачите, план... геніально прозвучало. Он план міста, який буде забудовано. А якщо його не забудують? То, чому ми повинні сліпо вірити в цей документ. Справді, логічно, що перевіряється з того, чи з того, чи з того боку. Потім взагалі, що таке є історія? От ми говоримо – історія України. Це для мене фантом. Що таке історія? Який зміст ви туди вкладаєте? Чи це історія українського етносу? Чи це помістечна історія українського народу? Чи це історія, скажімо, території, земель, які є сьогоднішні України. Одне слово, мені сподобалося оцей полігон концепцій, який відбувся тут, але мені здається, що ми іще не домовилися про дефіні... тобто ви, я перепрошую, я збоку, я – не історик... про дефініції. Чий дефініції, що ми маємо на увазі, і що ми вкладаємо у ту чи іншу дефініцію. Ну, і звичайно ж, я думаю, років 20 чи 50 ми ще не уникнемо цієї політизації. Тому що я бачу, комусь дуже подобається, хтось дуже любить Катерину. І ось розумієте, цю жінку в історію вносить. Ну, вона там є. Вона там стоїть. На тому місці, яке їй належить, розумієте? Не давайте більше їй, аніж їй належить. Це даремні... Оце вже називається, оце вже називається спекуляцією. Не від нелюбові до Катерини Другої, хоч моя особиста справа, в мене нема підстав її любити, я не збираюсь її паплюжити. От народжуються ці. Це є факт якийсь історії, який дедалі більше опиняється на маргінесі нашої історії, оскільки ми національно усвідомлюємо себе і на цьому шляху. От і все, товариство. Дякую.

Гальченко Сергій Анастасійович:

- Шановне товариство. Я – історик літератури, професійний архівіст, текстолог, джерелознавець. Я... мені важко давати якісь поради. Я п'ятнадцять років жив за концепцією Мицика. Як приїхав сюди, поведив, розказав. Я сприймаю його як солідного вченого. Сьогодні я чую інші версії. Мені дуже сподобався такий термін як «науковий ангажемент». Бо я потім відчув, що є ще й політичний, чи буває ще й політичний ангажемент. Я працюю в галузі джерелознавства, історії літератури. От. Я завжди найбільше боявся того, що в літературознавстві, зокрема в шевченкознавстві, занадто багато монополістів на істину. В академічній науці краще написати «ймовірно», «очевидно»... от. Але не те, що я от монополіст на істину. Ви може бачили, вийшли сім томів академічного видання творів Шевченко. І з них шість томів – це літературна спадщина. Я понад 30 років займаюся текстологією і текстами Шевченко. І хоча я член редколегії з академічного видання, заступник голови, я не зміг переконати більшість шевченкознавців-текстологів, що це не те, що це не так. Я маю

навіть збагачений помічний текст, банк текстів Шевченко. Після академічного видання я видав кілька «Кобзарів». Бо коли я в деяких побачив виданнях, беру відкриваю і пишу: халтура. Тому що я йду від першого джерела, від тексту. Від рукопису. Навіть... Михайло Федотович казав, що не можна вірити... Правда. От Шевченко, наприклад, зробив помилку, описку. І вона сто... понад сто років друкується. От наприклад, «І мертвим, і живим»: «...Дознаються небожата, чия на вас шкура...» «Дознаються... - я цитую так, як він написав. – дознаються і засягнуть, і премудрі немудрих подурять.» Ну, логіки тут немає... Дознаються і засудять! І Франко, який видавав «Кобзаря» він зробив примітку, що тут «Дознаються і засудять». Наші, і радянські, і незалежні шевченкознавці не дають ніякої примітки, друкують, ідуть сліпо за Шевченком. Треба написати так... сказав значить у примітці що... що може бути і так. Я радий, що потрапив на цю дискусію. Мені прикро, наприклад, було, коли я кілька разів їздив на Дон, зустрічався з козаками, українцями переважно... І от які публічно били, кажуть, лоби розбивали і дякували, згадуючи Катерині Другій, що завдяки їй було створено Донське козацтво. Я десь... не утримався, публічно виступив, мов, треба знати історію самого козацтва взагалі. Але мені звинуватили у нетолерантності і таке інше. Я думаю, що, якщо ми... Ця сьогоднішня дискусія уже толерантніша. От і документи знаходяться. Археологія, наука, працює. От Сприйняти одну оцю дату і це кінець на цьому... Якщо... але така ситуація... Якщо менший... чи більший, вибачте, більший поглинув меншого і диктувати йому, що оце тільки, значить, більший - молодший. Ви знаєте, як наприклад, святкувалося 1500-річчя країни на Русі? Ми, науковці, знали, що це не 1500 років. Більше значно. От Чи Москва, наприклад, святкувала 1000-ліття хрещення Русі. Москва в Москві, а Україна, Київ – це десь там, на маргінесі. І я сьогодні спостерігаю і дивуюся, іноді буває смішно від того, коли церква Московського патріархату хоче захопити чи захоплює не ті храми, що збереглися. От Десятинна церква, наприклад. І на тих фундаментах хоче збудувати храм. Чи фундаменти у Переяславі. Чому? Дуже просто. Дуже зрозуміло. Тим що Московська... церква Московського патріархату хоче довести, що от бачите, оце наші святині, отака наша історія. А на тому місці були храми, які були, коли ще не було ні Москви, ні Московії. Я вам дуже дякую, що мав таку можливість послухати, побачити. Коли науковці збираються разом, дивляться один одному в очі, я думаю, що наукові дискусії можливі, але наукового і політичного ангажементу бути не може. Дякую.

Буряк Юрій Григорович:

- Дуже дякую. Я редактор двох опусів «Дніпропетровськ: виміри історичної долі» і видавець книги «Палімпсест». Мені здається, що наступний випуск «Дніпропетровськ: виміри історичної долі» може бути зроблений (це уже 74-й) у формі діалогу. От представники, або прибічники, прихильники двох ангажментів мені вдалося опублікувати їх під однією обкладинкою. А потім резюмувати все це. І можуть бути там не лише історики, а в нашому журналі беруть участь і відомі письменники, громадські діячі, політики, мистецтвознавці, літературознавці. Як ви дивитесь на цю річ? Я особисто згадав своє перебування у Феодосії. Святкували 2500-річчя Феодосії. Відомо, що Феодосія, скажімо, в XVI столітті це було суцільні руїни. Там навіть села не було. А тут святкують 2500-річчя. Отут в мене асоціація зараз по Люгокуйцево. Зараз люди докопалися, що тут була митниця, чи це гоголь, чи маленьке містечко. І це абсолютно там нормально було б, бо що таке Київ? Що таке Київ? Град. Мать городов. Вирросло – це було село там, де Києво-Печерська лавра. Це було на Бегербі, на околиці Києва. Сиречь – це там, де майже центр, Бабин Яр, це теж глухе далеке село було із града Ярослава і града цього. А зараз це все... І 1500-ліття Києва – це теж фантом якийсь. Це навіть зрозуміло такому дилетантові як я. Хоча я не вдаю про психологічні проблеми. Тому дякуємо, Олексію Миколайовичу, дорогий, що ви даєте змогу збирати таких людей різних поглядів, які вносять свою лепту посильну у розбудову нашої держави. Дякуємо за увагу. Ми вас вітаємо.

Лазько Олексій Миколайович:

- Я хочу вас поблагодарить всех вас за участие. Действительно, это первая ступень. И кто знает, может быть, мы изменим дату нашего города.. В любом случае эта ступенька – этап.

Світленко Сергій Іванович:

- Цей круглий стіл, на мій погляд, має цілу низку позитивних моментів і дасть поштовх у подальшому розвитку цієї проблематики. І, по-перше, що хотілося б відмітити. От на «Круглому столі» очевидно випукло прозвучало, що необхідно попрацювати над теоретико-методологічним інструментарієм, над термінологічно-понятійним апаратом. Тож оце сьогодні так наочно проглядалося, і це вада, можливо, сьогоднішнього рівня досліджень. На мій погляд,

наступна конференція чи цикл конференцій, подібних «круглих столів» буде продуктивнішим, якщо наші дослідники зосередяться саме на цьому аспекті. Другий момент. Звучало зацікавленість в необхідності подальшого розширення джерельної бази. На превеликий жаль, хоча ми запрошували спільно з «Інститутом» і представників адміністрації, і обласної ради, міськвиконкому – жодний представник цих структур не прийшов, но напевно сьогодні якісь важливіші справи... можна зрозуміти. Але думається, що... ну, якусь нашу позицію засоби масової інформації та і ми самі, можливо, десь звіти невеличкі про цей «круглий стіл» треба в пресі опублікувати. І те, що нам треба переснащувати археологічні експедиції, проводити археологічні розвідки більш широко в різних регіонах нашого міста Дніпропетровська – це очевидні речі. Тому що археологічний матеріал, за умов або відсутності, або обмеженості письмової джерельної бази, вони дійсно можуть нам дати вихід на нові узагальнення. Третій момент – продовження наукового обговорення. Незаполітизованого по можливості...

ЗМІСТ

Н. ЧЕНЦОВА

ДО ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ КОЗАЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В МЕЖАХ ЗАПОРІЗЬКИХ ВОЛЬНОСТЕЙ.....	3

В. СТАРОСТІН

ТРАНСФОРМАЦІЯ (продовження).....	12

Стенограма круглого столу

«ВІК МІСТА – ВІДЛІК ЧАСУ».....	34

Науково-популярне видання

Серія:

**ДНІПРОПЕТРОВСЬК –
ВИМІРИ
ІСТОРИЧНОЇ ДОЛІ
1492 – 2008**

Частина друга

КОРІННЯ МІСТА

Упорядник *О. Лазько*

Відповідальний за випуск *І. Довгалюк*

Макет, верстка *С. Алієв-Ковика*

МГО «Інститут Україники»,

офіційний сайт <http://ukrainica.com.ua>

контактні телефони:

+38(050) 320 25 17, +38(056) 377 44 93, +38(050) 363 52 98